

URBANISTICKO-ARCHITEKTONICKÁ ŠTÚDIA
RELIGIÓZNEJ KRAJINY

SPÍŠSKÝ JERUZALEM

SPRIEVODNÁ SPRÁVA

Spracovateľ projektu:

ARLAND, s. r. o.
Letná 49, 052 01 Spišská Nová Ves
Tel.: 053/442 10 37

E-mail: arland@arland.sk

Máj 2011

OBSAH

1. Obsah	2
2. Identifikačné údaje	3
A. KRAJINÁRSKA ŠTÚDIA	
1. Úvod – význam sakrálnych krajín dnes	5
2. Význam religióznych priestorov v krajine	5
3. Objav a metódy výskumu	6
4. Popularizácia a informovanosť o kalvárii na Pažici	12
5. Unikátna koncepcia kalvárie na Pažici,	13
6. Krajinárske aspekty celkovej koncepcie kalvárie	14
7. Celková koncepcia a kompozícia kalvárie	15
8. Kaplnky a božie muky, typológia	17
9. Reálny územný priemet zámeru „Spišského Jeruzalemu“	18
10. Krajinárske aspekty sprístupnenia lokality vzhľadom na jej religiózny význam a rozvoj cestovného ruchu	20
B. URBANISTICKO-ARCHITEKTONICKÁ ŠTÚDIA	
1. Úvod	25
2. Riešené územie	25
3. Popis súčasného stavu	25
3.1. Morfológický popis krajiny	25
3.2. Historický vývoj územia	40
3.3. Popis jednotlivých kultúrnych pamiatok	43
3.4. Popis aktivít v území	45
4. Návrh riešenia	47
2.1 Komplexný urbanistický návrh	47
2.2 Návrh dopravy	52
2.3 Návrh technickej infraštruktúry	54
5. Vlastnícke vzťahy	54
6. Urbanistická ekonómia	55
7. Zábery PP a LP	55
8. Záväzné regulačné prvky	56
9. Použitá literatúra	57
C. DOKLADOVÁ ČASŤ	
D. GRAFICKÁ ČASŤ	

2. IDENTIFIKAČNÉ ÚDAJE

Názov úlohy: Urbanisticko-architektonická štúdia religióznej krajiny
Spišský Jeruzalem

Obstarávateľ: Košický samosprávny kraj
Námestie Maratónu mieru 1, 042 66 Košice

Odborný obstarávateľ: Ing. arch. Anna Soročinová

Spracovateľ: ARLAND s. r. o, Letná 49, 052 01 Spišská Nová Ves

Odborní spracovatelia : Doc. Ing. Peter Jančura PhD.
Mgr. Anton Horník

Architektúra a urbanizmus : Ing. arch. Ján Pastiran
Ing. arch. Lukáš Mihalko
Ing. arch. Martin Jaško

Krajinná štruktúra : Doc. Ing. Peter Jančura PhD.
Mgr. Milan Barlog

Doprava : Ing. Štefan Labuda

Technická infraštruktúra : Ing. Juraj Jochmann

Externá spolupráca a konzultácie:

J. E. PhDr. Štefan Sečka, PhD, spišský pomocný biskup

Doc. PhDr. Ivan Chalupecký

SAV archeologický ústav Nitra pracovisko Sp. N. Ves, PhDr. M. Soják

Sponzori štúdie:

BETPRES, s.r.o. - Vranov nad Topľou

JUDr. Anton Hencovský - Košice

URBANISTICKO- ARCHITEKTONICKÁ ŠTÚDIA RELIGIÓZNEJ KRAJINY
SPÍŠSKÝ JERUZALEM

OBSTARÁVATEL : KOŠICKÝ SAMOSPRÁVNÝ KRAJ, NÁMESTIE MIERU 1, 042 66 KOŠICE

SPRACOVATEL :

ARLAND S.R.O.
LETNÁ 49, 052 01 SPIŠSKÁ NOVÁ VES

ARCHITEKTÚRA A URBANIZMUS :
ING. ARCH. JÁN PASTIRAN
ING. ARCH. LUKÁŠ MIHALKO
ING. ARCH. MARTIN JAŠKO

ODBORNÍ SPRACOVATELIA :
DOC.ING. PETER JANCURA, PHD.
MGR. ANTON HORNÍK

KRAJINNÁ ŠTRUKTÚRA :
DOC.ING. PETER JANCURA, PHD.
MGR. MILAN BARLOG

A

KRAJINÁRSKA ŠTÚDIA SPRÁVA

Obsah :

1. Úvod – význam sakrálnych krajín dnes	5
11. Význam religióznych priestorov v krajine	5
12. Objav a metódy výskumu	6
13. Popularizácia a informovanosť o kalvárii na Pažici	12
14. Unikátna koncepcia kalvárie na Pažici,	13
15. Krajínárske aspekty celkovej koncepcie kalvárie	14
16. Celková koncepcia a kompozícia kalvárie	15
17. Kaplnky a božie muky, typológia	17
18. Reálny územný priemet zámeru „Spišského Jeruzalemu“	18
19. Krajínárske aspekty sprístupnenia lokality vzhľadom na jej religiózny význam a rozvoj cestovného ruchu	20

Zvolen 2011

1. Úvod – význam sakrálnych krajín pre dnešok

Krajina stredného Spiša má vlastnosti, pri ktorých by sme mali spozornieť všetci. Už existencia „Svetového kultúrneho dedičstva“ v nej, by nás sama o sebe mohla zaujať. Krajina stredného Spiša, presnejšie Hornádskej kotliny, a jej podcelku Podhradskej kotliny zahŕňa Spišský Hrad, Žehru, Spišské Podhradie, Spišskú Kapitolu, Pažicu a Sivú bradu, ale aj širšie okolie Hodkoviec, Jablonova, Ordzovian, Studenca, Bijacoviec a Baldoviec. Málokto by pri zapisovaní lokality Spišského hradu a pamiatok okolia do „Zoznamu svetového prírodného a kultúrneho dedičstva“, predpokladal, že v tejto krajine možno nájsť aj niečo „viac“.

Doteraz propagovanými významnými a známymi fenoménmi krajinného rázu Podhradskej kotliny boli hlavne chránené a významné územia prírody (napr. travertínové kopy...), chránené pamiatky (napr. Spišský hrad, Spišská Kapitula, Žehra.....). Tie „menej známe“ archetypy nemusia byť a často ani nie sú, na prvý pohľad hneď viditeľné. Vynárajú sa až vtedy, keď si uvedomíme súvislosti, prečo a ako vznikli. A v prípade krajiny stredného Spiša sa dajú identifikovať až tri „symbolické roviny“

Ako sa píše v biblii : „kto má veľa tomu bude mu pridané a kto má málo tomu ešte vezmú“. To „naviac“ v tejto krajine je „spišský Jeruzalem“, v podobe dnes ešte málo známej religióznej symbolickej krajiny na Pažici. V rušných časoch XVII. storočia vo viere v lepšiu budúcnosť, svojráznym spôsobom, vpísal človek do krajiny svoje odkazy. Do krajiny s mnohými pamiatkami a prírodnými krásami tak pribudla ďalšia hodnota – vedome formovaná symbolická krajina s veľmi silným, i keď skryte čitateľným „textom“. Vyslovene symbolických krajín je u nás na Slovensku pomerne málo. Sú to najmä kalvárie, ktoré v sebe skrývajú „čitateľný“ odkaz Kristovho života, memoriálne stavby po zabudnutých bojoch proti Turkom, rovnako zabúdané miesta Druhej svetovej vojny a SNP, či pamiatky našich (slávnych) technických dejín.

Aj krajina má svoju pamäť. Dá sa čítať ako otvorená kniha. Akým jazykom sa nám prihovára ? Sú to znaky a symboly ako pomenovania „vnútorných“ hodnôt v krajine. Najvýznamnejšie „pamäťové stopy“ v krajine, môžeme označiť ako archetypy. Identifikáciu, alebo inak povedané nájdenie archetypov je možné pomocou „prerozprávania“ symbolického zámeru, ktorých sú nositeľom. Napríklad prostredníctvom pamätníkov, kaplniek a krížov, ako aj usporiadania týchto architektúr vo voľnej krajine.

2. Význam religióznych priestorov v krajine

Kalvárie predstavujú v každej krajine zvláštny, špecifický priestor. Sú to religiózne (náboženské) stavby, vytvárajúce sakrálne, po našom posvätné krajiny. Tým sa výrazne líšia od bežného, hospodársky využívaného územia. Spravidla sú situované na kopcoch, alebo svahovitom teréne, zriedka na rovine (napr. Trnava). Tvorí ich sústava kaplniek a spojovacích chodníkov (trás). Na vrchole kalvárie býva dominantná kaplnka, kríž, alebo kostol.

Na Slovensku sa údajne nachádza 113 kalvárií a krížových ciest. Tak ako aj inde v zahraničí je ich viacero typov. Doteraz ako najstaršia sa uvádzala Kalvária v Bratislave z r. 1694 (ČIČO, KALINOVÁ, PAULUSOVÁ, 2002). Významná je tým, že bola postavená v súvislosti s vyhnaním Turkov z Uhorska (1688). Asi najznámejšia je kalvária v Banskej Štiavnici z r. 1751 ktorá vytvára monumentálnu kompozíciu v historickej baníckej krajine.

Pravdepodobne najstaršou kalváriou na Slovensku je však Kalvária na Pažici, pri Spišskej Kapitule, ktorá je predmetom nášho záujmu. Jej výstavba začala v roku 1666. Je špecifická koncepciou, osadením v krajine, použitými architektonickými prvkami, skromnými

(subtilnými) stavebnými prostriedkami a neobvyklým mystériom. Až do roku 2002 sa o jej celkovej koncepcii skoro nič nevedelo, respektíve sa na ňu zabudlo. Známa bola iba jej časť „Krížová hora“, Sivá Brada a kaplnka sv. Jána Nepomuckého, ktorá však už nie je súčasťou pôvodného zámeru.

V Európe je zaužívaná typológia kalvárií, evidovaných v : „*The Documentation Centre of the European Sacred Mounts, Calvaries and Devotional Complexes, The Natural Park and Equipped Area of the Sacred Mount of Crea*“. (<http://www.sacrimonti.net>).

Podľa tohto portálu poznáme nasledovné typy kalvárií :

- Calvario Jerusalem – Jeruzalem 1:1, napríklad Kalwaria Zebrzydowska v Poľsku
- Sacro Monte – posvätný vrch
- Monte Calvario – kalvarijský vrch (vršok)
- Calvario – kalvária, najčastejší typ, často býva pri kostoloch, alebo ich ohradení, zaujímavá je napr. kalvária v Trnave na rovnom teréne
- Via Crucis, cesta kríža, krížová cesta, 14 „klasických“ zastavení, napríklad sprievodné obrazy v kostoloch
- Santa Maria del Rosario, tajomstvo svätého ruženca

Najznámejšou a najobvyklejšou koncepciou sakrálneho areálu u nás je „Krížová cesta“, ktorá však predstavuje iba časť celého konceptu. Najčastejšie sa za kalváriu považuje 6 úsek trasy Ježiša Krista od Pretória cez „Krížovú cestu“ po Kalváriu – Golgotu, miesto ukrižovania. Máva spravidla 14 zastavení a reálne dĺžka v Jeruzaleme má okolo 600 m. Na Pažici ju predstavuje úsek 6. trasy celkovej koncepcie. Kaplnka na Krížovej hore, (jeruzalemské Pretorium) Krížová cesta Sivá Brada (jeruzalemská Golgota).

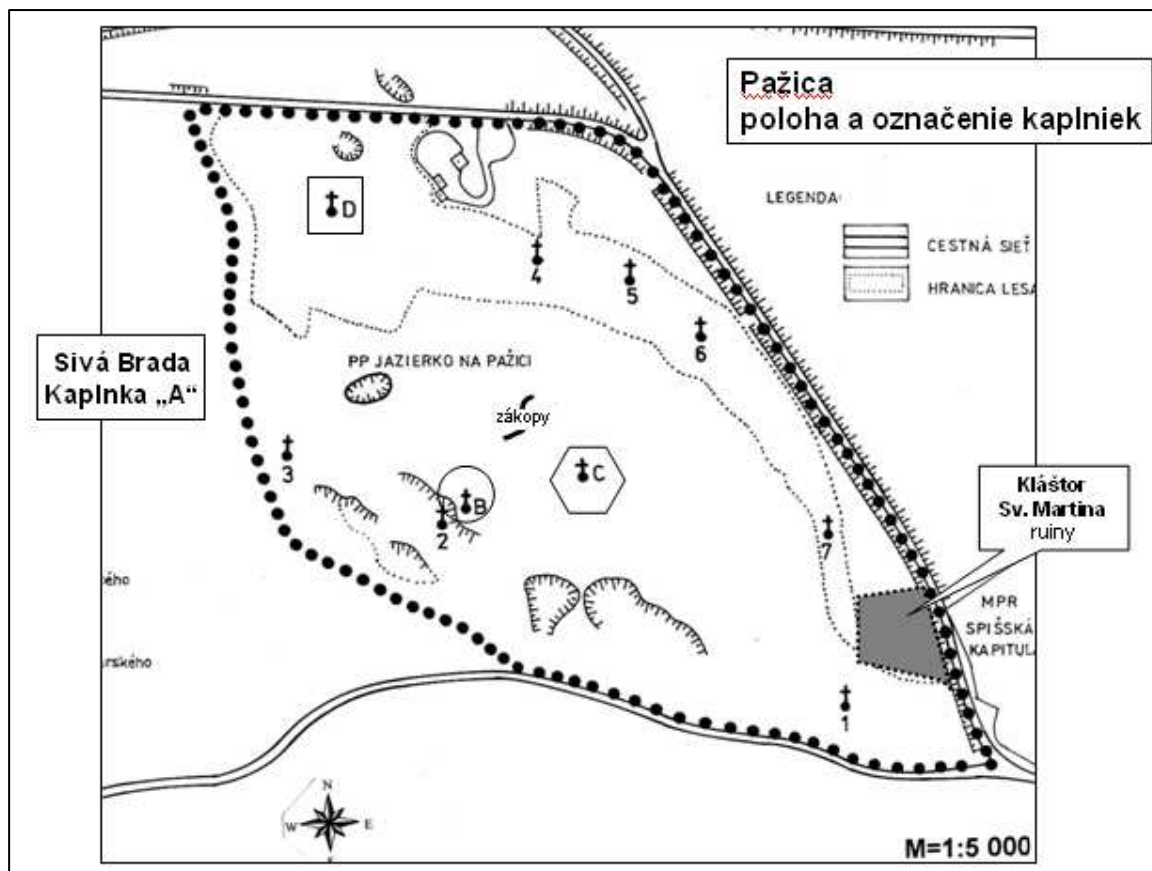
3. Objav a metódy výskumu

Celkový, dávno zabudnutý symbolický rámec kalvárie, typu Jeruzalem, na Pažici pri Spišskej Kapitule bol objavený v roku 2002. Stalo sa tak na základe prác na pôde Slovenskej agentúry životného prostredia v Banskej Bystrici, v rámci úlohy „Krajinný ráz regiónov Slovenskej republiky“, v rokoch 2001/2002. Jednou z overovacích lokalít bola Hornádska Kotlina, kde sa kalvária nachádza. Pre ňu bola spracovaná samostatná štúdia „Identifikácia krajinného rázu - lokalita Spišský Hrad a okolie“ (JANČURA a kol. 2002).

Použitá metóda nálezu vychádza z diferenčnej metódy identifikácie krajinného obrazu (DMI) a súčasnej metodiky identifikácie a hodnotenia charakteristického vzhladu krajiny (JANČURA a kol. 2010), ktoré umožňujú nájsť, zdokumentovať a popísať významné znaky v krajine. Z ich kontextu, situovania a pozície v krajine sa dajú identifikovať aj inak skryté súvislosti. Metódy vychádza aj z princípov historicko-geografických prístupov. Okolnosti nálezu sú zaujímavé tým, že ich vytvorila identifikácia viacerých indícií a predpokladov .:

Prvým predpokladom bola existencia kaplniek na mieste, ktoré je samo o sebe pozoruhodné. Situovanie kaplniek je zdanlivo bez súvisu. Božie muky a kaplnky nedávajú na pohľad žiadny geometrický „zmysel“. Zdanlivo nelogicky lemujú travertínovú kopy Pažice, otočené „chrbtom“ ku priestoru a tie „väčšie“ vyplňajú priestor na Pažici.

Schématický náčrt polohy kaplniek na Pažici

□ **Druhým predpokladom** bol nález areálu bývalých rybníkov, s parkom pod obcou Jablonov (neskôr v kontexte aj so židovským cintorínom). Bol objavený na základe štúdia historických máp z r. 1860. Stal sa významnou indíciou, že celkový symbolický zámer je územne širší ako artefakty v areály Pažice. Dnes je táto časť zaniknutá.

Historická Mapa okolia – parčík na juhu katastra Jablonova oproti Kapitule

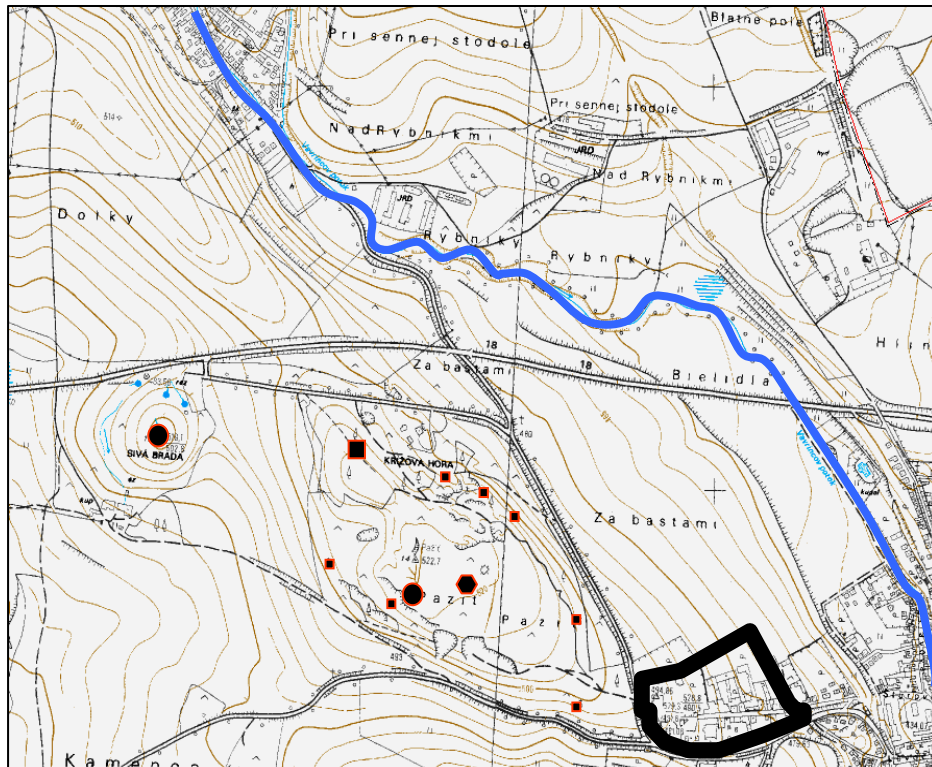

Superpozícia máp historického a súčasného stavu

□ **Tretím predpokladom** je Areál Sivej Brady, ktorý na prvý pohľad evokuje Golgotu. Samému „o sebe“ mu však chýba krížová cesta. Poblíž je však vrch nazývaný „Križová hora“. To naznačuje kontext a súvislosti , ktorý „sa stratili“, respektíve zabudli.

Areál Pažice s Križovou Horou, Sivou Bradou a areálom Spišskej Kapituly

□ **Štvrtým predpokladom** je blízkosť Spišskej Kapituly, s dvojvežím (westwerk) dómu sv. Martina, zaniknutý kláštor, celková konfigurácia terénu a atmosféra miesta. Tie evokujú „hlbšie“ symbolické vrstvy priestoru.

Pohľad z Pažice na Spišskú Kapitulu

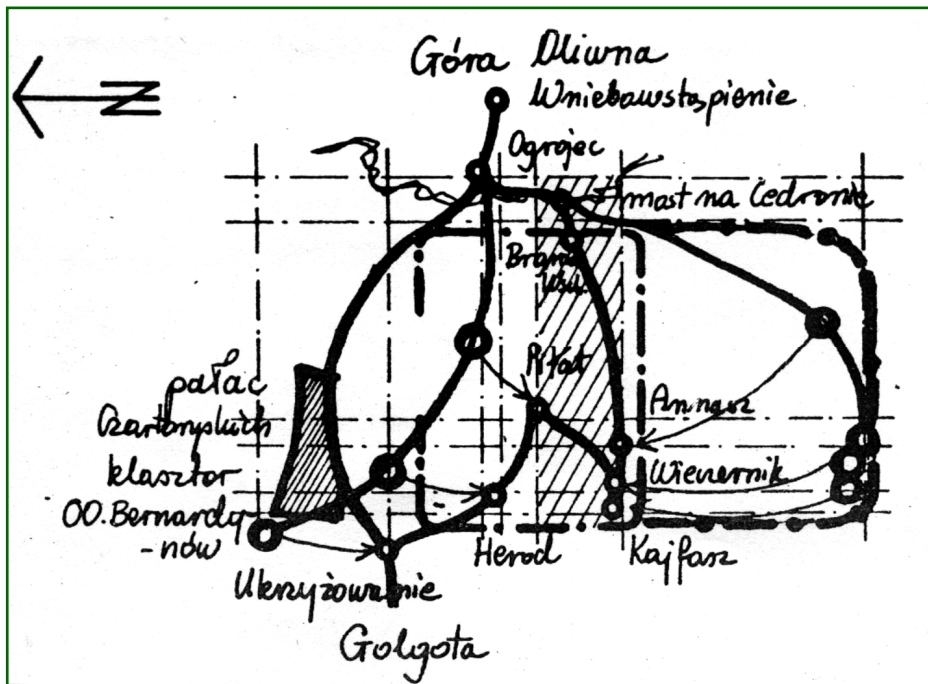
□ **Piatym predpokladom** sú prírodné podmienky. Vrchnú časť Pažice tvorí planina. Tvarovanie reliéfu strmých okrajov planiny, tvoreného špecifickou textúrou rozpukaného travertínu, pripomína múry.

Vizuálny účinok „hradby“ travertínových kôp

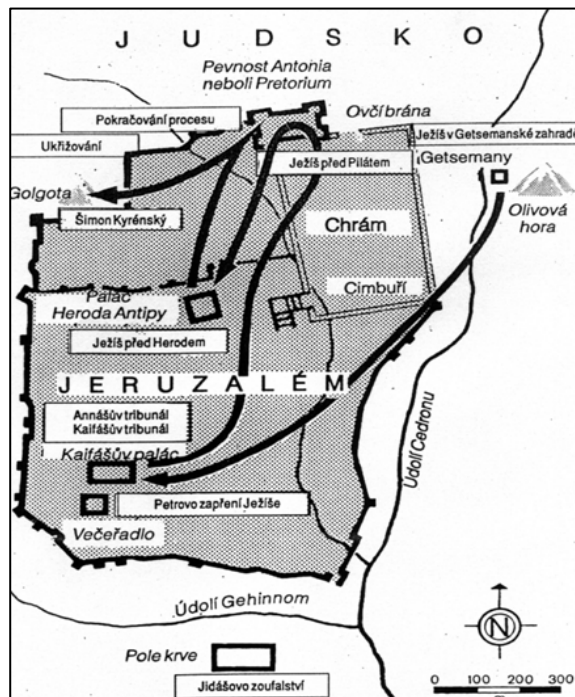

□ **Šiestym predpokladom** je možná analógia s existujúcimi kalváriami. Koncepčne najbližšie je Kalwaria Zebrzydowska v Poľsku (MITKOWSKA, 1990).

Mitkowska : koncepcia Kalvarie Zebrzydowska ako Sacro monte, park pielgrzymkowy.

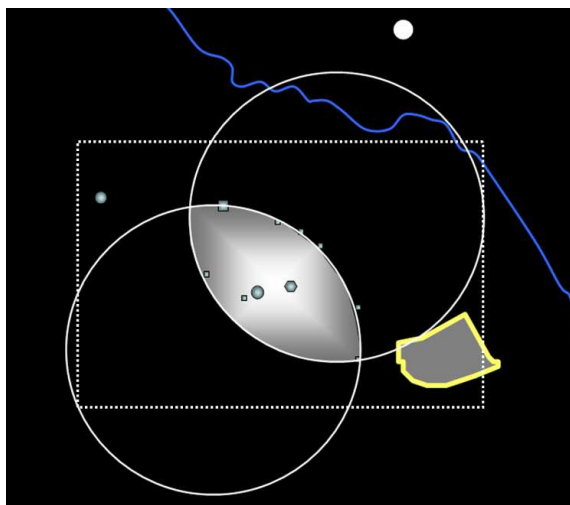
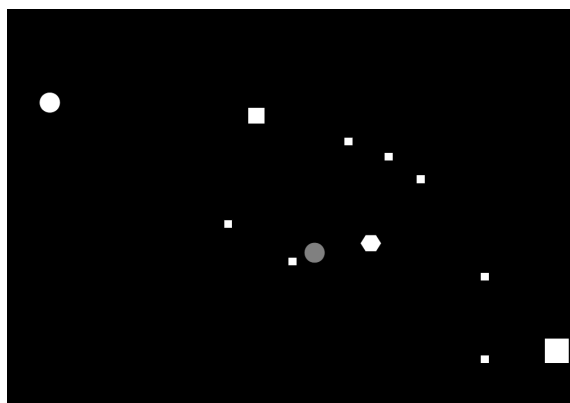

Galbiati E., a kol. priemet reálneho Jeruzalema ako základ analógie kalvárie typu Jerzalem

□ Symbolicky **siedmym predpokladom** je nájdenie súvislostí polohy a ideového kontextu kaplniek. Ukázalo sa, že sú vzdialené presne tak ďaleko ako významné miesta posledných dvoch dní Kristovho života, tu na zemi. Vytvárajú tak body zodpovedajúce dôležitým miestam starého Jeruzalema a trasám, ktoré ich spájali.

Zdanlivo nesúrodé usporiadanie kaplniek na Pažici a ich predpokladaná kompozícia

4. Popularizácia a informovanosť o kalvárii na Pažici

Na území Pažice sa pravidelne konali menšie púte veriacich z blízkeho okolia. Celkový symbolický zámer bol „funkčný“ zrejme za pôsobenia Jezuitov (1648 - 1773) a po ich odchode pravdepodobne, náročné, zhruba 24 hodinové mystérium zaniklo. Ostali známe relikty na Pažici. Záhrady pod Jablonovom, niekedy na prelome XIX. XX. storočia úplne zanikli.

Záujem médií začal koncom roka 2010, keď bola v TASR a viacerých médiách uvedená informácia o „Spišskom Jeruzaleme“. Rozsiahlejšie články boli uverejnené na internetovom denníku Korzár : „Dva kraje pripravujú projekt Spišského Jeruzalema“ (20. dec. 2010) a „Kaplnky na Pažici sú Spišským Jeruzalemom“ (10. jan. 2011).

Zaujímavý je starší príspevok z roku 2009 na web stránkach uverejnený v článku „Krajina môjho srdca (obrazy Spiša)“ od Petra Olekšáka (digiarena.e15.cz/krajina-mojho-srdca). Citujem : „ V okolí Spišskej Kapituly je na Pažici mnoho zdanlivo náhodne a nelogicky porozhadzovaných kaplniek. Ich umiestnenie nie je náhodné. Na základe nedávneho objavu doc. Jančuru tvoria spolu Spišská Kapitula (Jeruzalem), kaplnky na Pažici (zastavenia krížovej cesty), Sivá Brada (Golgota) a dnes už neexistujúca záhrada za hlavnou cestou (Getsemanská záhrada) symbolický Jeruzalem postavený v mierke 1:1 k udalostiam ukrižovania. Tieto symboly mali pravdepodobne umožniť veriacim čo najvernejšie prežitie krížovej cesty v časoch, keď kvôli vojne s Turkami boli púte do Svätej zeme problematické. Ak sa do tejto zaujímavej krajiny vnoríte, možno to z nej budete cítiť tak ako ja a viacero mojich známych. Moja bývalá kolegyňa Dr. Leskovjanská to myslím celkom dobre vystihla: „Je to preto, lebo tá krajina je premodlená.“

V tlači uverejnené informácie obsahovali bohužiaľ nesprávne uvádzané prístupy a postupy vedúce ku objavu. Autormi nie sú archeológovia, historici, či geografi, ale krajinári (krajinný ekológovia). Autorom objavu aj metódy je doc. Ing. Peter Jancura PhD., z Technickej univerzity vo Zvolene a tím pracujúci na štúdiu SAŽP o krajinnom ráze Hornádskej kotliny. Výsledok je produkt špecifického a originálneho krajinárskeho výskumu. Tam sa začína aj vzrušujúci príbeh hľadania a nájdenia tejto pravdepodobne najstaršej kalvárie na Slovensku z roku 1666.

5. Unikátna koncepcia kalvárie na Pažici,

Spočíva v subtilnom náznaku reálnych atrefaktov starovekého Jeruzalema v mierke 1:1. Okrem kaplniek je symbolizovaná ich polohou, využitím optického pôsobenia travertínu, ktorý miestami vytvára textúru kamenných múrov = hradieb. Samotná "mediteránna" teplá klíma Pažice a jej xerothermné svahy podtrhujú atmosféru Palestíny a Izraela. Atmosféru dotvára výsadbova Pinus nigra, borovice čiernej, ktorý pripomína céder.

Na Pažici nazývanej aj „Mons sancti Martini“ bol aj jeden z našich prvých kláštorov z 10. - 14. storočia, pravdepodobne benediktínsky zasvätený sv. Martinovi.

Zámer kalvárie je lokalizovaný nielen na Pažici ale aj v jej okolí smerom na Jablonov a na Sivú Bradu.

Počiatky realizácie zámeru môžeme pravdepodobne spojiť s menom spišského prepošta Juraja Bársonyho (1663-1675) a súvisí aj s pobytom jezuitov v Sp. Kapitule. O prehĺbenie duchovného života sa starali tak, že dávali v rezidencii duchovné cvičenia. Pred Veľkou nocou roku 1664 si tu robil exercície prepošt Juraj Báršoň. Jezuiti tu pôsobili od roku 1648, do skončenia činnosti roku 1773 (KRAPKA, MIKULA, 1990). Vrchol ich činnosti v kontexte s Pažicou bol v rokoch 1665 – 1672. Vieme, že jezuiti hrávali divadlá a organizovali mystériá. Podľa historických záznamov a miestopisných názvov možno usudzovať, že sa tu konali mystériá a púte. Nočné mystériá boli spojené s ilumináciami za sprievodu horiacich fakieľ. Mystériá boli náboženským divadlom, často to bývali rozsiahle dramatické útvary s výjavmi zo života Ježiša. U nás ich poznáme ako pašiové hry. Hrávali sa aj niekoľkých dní. Predstavujú časť evanjelií, opisujúcu poslednú večeru, zatknutie a súdenie Krista, jeho smrť a pohreb. Odohrávali sa pred veľkou nocou počas veľkonočného týždňa.

Ku koncepcii „*Calvario Jesusalemo*“ patrí celkové situovanie a rozmiestnenie jednotlivých objektov v krajine. Je chápané ako „príbeh“. Zodpovedá jej „krajinná scéna“, trasy a body symbolického zámeru na Pažici. Zámer „*Calvario Jerusalem*“ bol realizovaný pravdepodobne v rokoch 1666-1675. V rokoch 1662-1665 boli dokončené hradby okolo Spišskej Kapituly. Najstaršia je kaplnka sv. Rozálie (1666) s päťbokým pôdorysom, na ňu koncepčne nadväzuje kaplnka sv. Františka Xaverského. Pútnická kaplnka sv. Kríža je na Sivej Brade, v jej novšom stvárnení (1771- 1782), ktorá evidentne pripomína Golgotu. Jedna z lokalít, reprezentovaná Gesematskými záhradami za („riečkou Cedron“) zanikla. Bola zistená archívnym prieskumom a nachádza sa v južnom cípe katastra Jablonova, v podobe bývalej záhrady pri rybníku. Vzdialenosti, analogické s Jeruzalemom, sem asi doniesli mnísi z Kalvarie Zebrzydowskej v Poľsku, o ktorých vieme, že boli aj v Spišskom Podhradí (ktoré vtedy patrilo Poľsku).

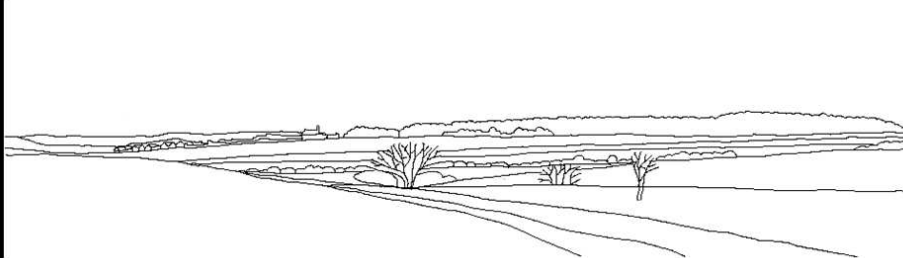
6. Krajinárske aspekty celkovej koncepcie kalvárie

Panoramatický pohľad na areál Spišskej Kapituly a Pažice, súčasnosť 2011

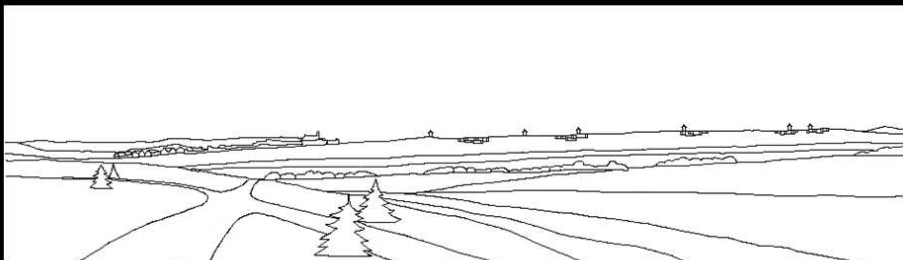

Panoramatické pohľady z lokality analogickej s Getsemanskými záhradami :

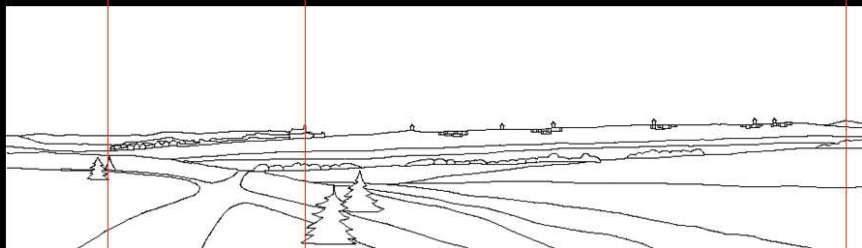
Dnes (XXI.)

V minulosti (XVII.)

Analógia reálneho Jeruzalema a situácie na Pažici v XVII. stor.

Krajina ako scéna - „divadlo“ s reálnymi kulisami a „divadlo“ ako mystétium

V hľadání dôkazov o reálnosti koncepcie kalvárie je okrem geografických faktorov priemetu vzdialeností významných bodov Jeruzalema (horizontálny priemet) dôležitý aj

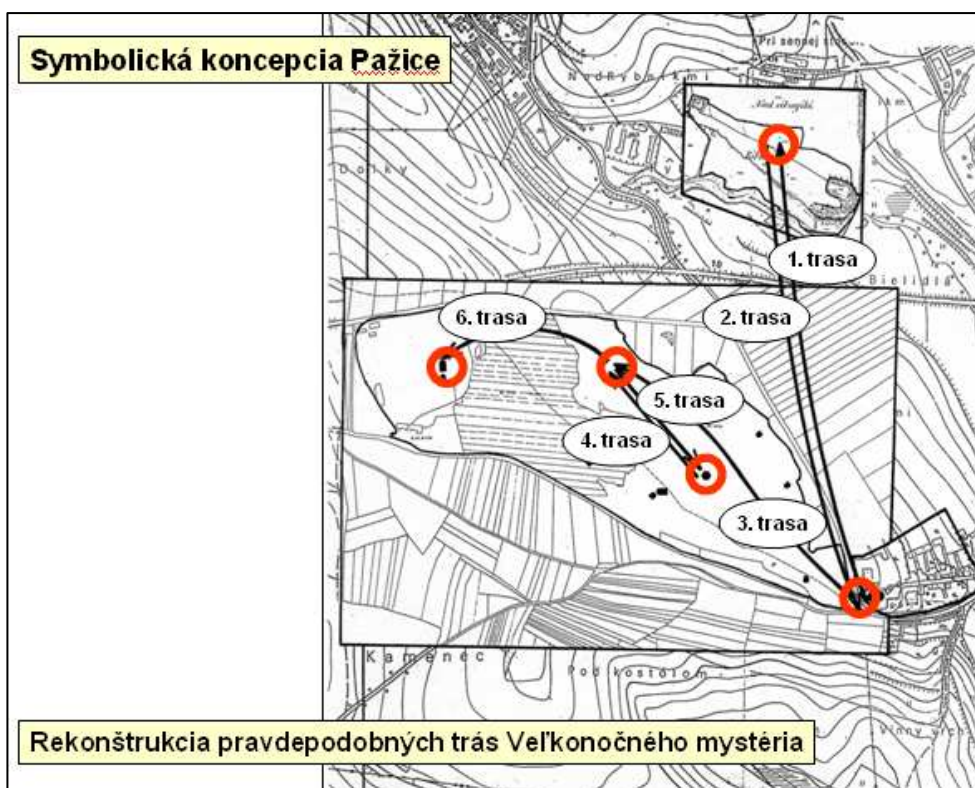
priestorový 3D aspekt. Pohľady v krajine ktoré zodpovedajú stanovištiam a reálnym scénam v krajine Jeruzalema.

7 Celková koncepcia a kompozícia kalvárie

Celkový koncept posledných dvoch dní Kristovho života prezentuje Kalvária typu Jeruzalem. **KALVÁRIA JERUZALEM 1:1**, „*Calvario Jerusalem*“ predstavuje historickú rekonštrukciu udalostí z posledných dní Kristovho života - Jeruzalem 6.- 8.apríla 30 r.po.kr. (podľa GALBIATI a kol.1969, 1990). Jednotlivé úseky trás bolo nasledovné :

1. Večeradlo, posledná večera, umývanie nôh, Eucharstia, cesta za potok Kedron do Getsematských záhrad
2. Getsematské záhrady, rozjímanie, bdenie, učeníci zaspia, zatknutie Pána Ježiša, predvedenie Ježiša z Gesematských záhrad do Kajfášo domu, Aniáš a Kalfáš, zasadnutie synedria (tribunálu)
3. predvedenie Ježiša z Kajfášovho domu do pevnosti Antónia, Pretórium, Ježiš pred Pilátom
4. odvedenie Ježiša do paláca Herodota Antipu, Ježiš pred Herodotom
5. odvedenie Ježiša z Herodotovho paláca späť do Pretória ku Pilátovi. Pokračovanie procesu „Ajl'a člověk“ – „Ecce homo“, odsúdenie, rozsudok
6. Krížová cesta od Pretória na Kalváriu, Golgota, ukrižovanie

Situácia 6-tich religióznych trás Kalvárie Jeruzalemskej na Pažici a okolí

Prehľad 6-tich religióznych trás Kalvárie Jeruzalemskej viazané na konkrétne miesta na Pažici a okolí :

1. trasa Dóm Sv. Martina (Večeradlo) – Rybníky, za potokom (Cedron) zaniknutý park pod Jablonovom (Getsematské záhrady)
2. trasa Rybníky (Getsematské záhrady) – 1. JV Kaplnka (Kajfášov dom)
3. trasa Pažica 1. JV Kaplnka (Kajfášov dom)
– Kaplnka na Krížovej hore, D (Pevnosť Antónia, Pretórium)
4. trasa Kaplnka na Krížovej hore, D (Pretórium) – centrálna kaplnka C, (Palác Herodota)
5. trasa Centrálna kaplnka C, (Palác Herodota) – Kaplnka na Krížovej hore, D (Pretórium)
6. trasa Kaplnka na Krížovej hore, D (Pretórium) Krížová cesta
– Sivá Brada (Kalvária, Golgota)

Krížová cesta

Obsahuje spravidla 14 zastavení (úsekov). Zastavenia sú členené od udalosti, keď Pán Ježiš je odsúdený, prijíma kríž, nesie ho na Golgotu, je ukrižovaný, umiera je sňatý z kríža a je pochovaný v hrobe. Vrch kalvária (Golgota latinsky : „*Calvariae Locus*“, grécky : „*Kpaviou Topos*“ (*Kraniou Topos*), aramejsky „*Gûlgaltâ*“), znamená vrch tvaru lebky. Je to skala Golgota pri Jeruzaleme, kde bol Ježiš ukrižovaný. Pri Pažici je reprezentovaná vrchom Sivá Brada s kaplnkou Svätého kríža. Trasa nie vyznačená zastaveniami, ale vrch kadiaľ prechádza sa volá „*Krížová hora*“.

8 Kaplnky a božie muky, typológia

Na Pažici a sa nachádza 7 božích múk a 3 Kaplny. Na Sivej Brade je jedna kaplnka a kríž (krucifix).

Z hľadiska polohy môžeme hovoriť o troch typoch kaplniek :

- ❑ **Jednoduché (okrajové) kaplnky** (božie muky) na kamenných ostrohoch, obrátené „chrbtom“ ku priestoru, s obrazovými nikami, obrátené smerom „von“, ku historickým cestám okolo kalvárie. Sú významné tým, že vytvárajú „dutinu“ subtilného symbolického priestoru
- ❑ **Kaplnky s vnútornými priestormi** (s. Rozálie, sv. Františka Xaverského), a pôvodné kríže na Sivej Brade), ktoré tvoria základnú osnovu trás vo „vnútornom“ sakrálnom priestore Pažica
- ❑ **Novšie kaplnky s bohatou barokovou výzdobou**, ktoré neboli súčasťou pôvodného konceptu, ale majú dominantnú pozíciu v krajine - sv. Jána Nepomuckého na Pažici a sv. Kríža na Sivej Brade

Samotná Pažica tvorí plochú, mierne zvlnenú travertínovú planinu. Je obklopená siedmymi Božími mukami (*lat. columna*). Vznikali postupne. Boli v nich obrazy, ktorá na nedochovali, Kristus na Olivovej hore, Kristus nesúci kríž, Panna Mária bolestná, sv. Jozef, sv. Peter, sv. Ján Nepomucký. Jedna z nich je opravená, ostatné sú iba stavebné korpusy, bez omietky a bez obrazov. Božie muky sú malé náboženské stavby v tvare pilera, alebo stípa, zakončené strieškou. Budovali sa pri rázcestiach, návršiach alebo kostoloch.

Zobrazovali výjavy zo života Krista. Sú rozšírené po celej kresťanskej Európe (http://sk.wikipedia.org/wiki/Bo%C5%BEia_muka). Božie muky na Pažici tvoria dva vizuálne „fronty“. Severný obsahuje 4 kaplnky, južný 3. Sú jednotnej typológie ako ploché kamenné stĺpy s výklenkom pre svätý obraz. Sú situované na skalných bralách, vysoko, aby ich vizuálny účinok vytvoril ich monumentalitu. Zaujímavé je, že obrátené „chrbtom“ ku kalvárii natočené pozdĺž starých ciest idúcich okolo, respektíve popod Pažicu z juhu a zo severu.

Na planine Pažica sa nachádzajú tri kaplnky. Najstaršia z nich, sv. Rozálie, je približne v strede Pažice. Dal ju postaviť v roku 1666 spišský kanonik Ján z Betlanoviec (Betlanský). Postavená je v ranobarokovom štýle. V druhej tretine 18. storočia bola upravená v rokokovom štýle. Kaplnka má päťuholníkový pôdorys a je krytá hviezdicovou hrebienkovou klenbou. Druhá významná kaplnka sv. Františka Xaverského, sa nachádza v lesíku smerom na Sivú Bradu. Dal ju postaviť spišský prepoš Juraj Báršoň v roku 1669. V čase pobytu jezuitov na Spišskej Kapitule bola kaplnka v starostlivosti jezuitov. Pri nej bol aj cintorín. Dnes je táto kaplnka bez zariadenia.

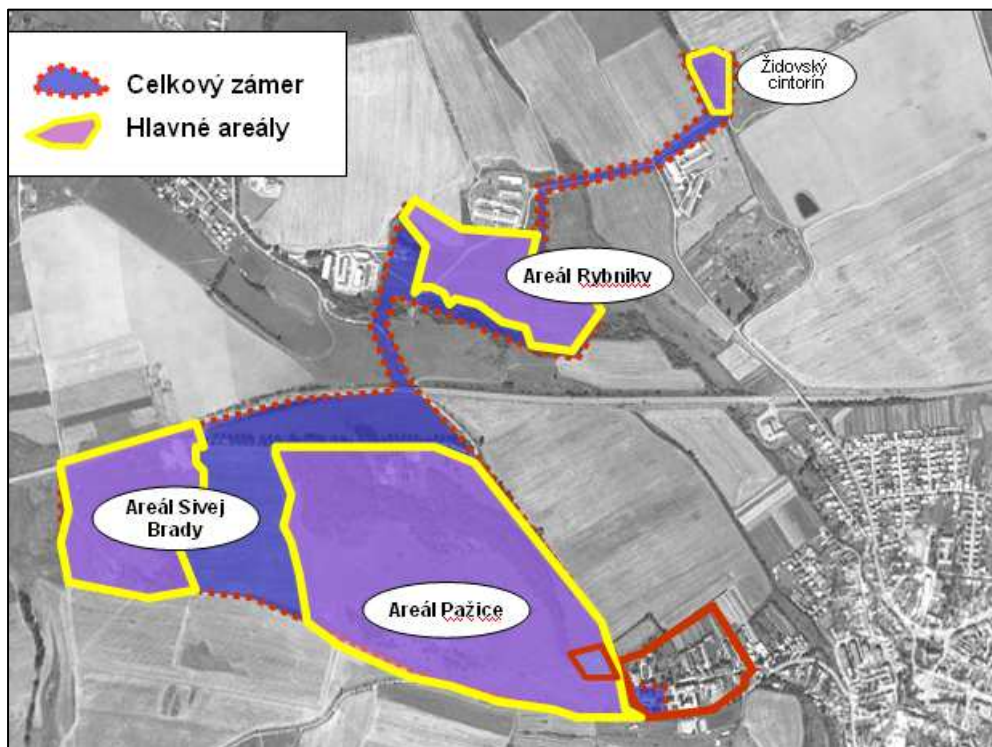
Najväčšia kaplnka sv. Jána Nepomuckého sa nachádza na juho-západnej strane Pažice na dominantnom mieste. Dal ju postaviť posledný spišský prepoš Karol Zbiško v roku 1766. Tvorí samostatnú kapitolu vývoja Pažice, už odlišnú od pôvodnej koncepcie.

9. *Reálny územný priemet zámeru „Spišského Jeruzalemu“*

V súčasnosti sa areál skladá z troch hlavných častí, z čoho jedna je zaniknutá

1. **Areál Pažice s kaplnkami, Krížová hora, kontext s kláštorom sv. Martina a dómom Sv. Martina v areáli Spišskej Kapituly**
2. **Areál Sivej Brady s Golgotou**
3. **Areál bývalých rybníkov s parkom pod obcou a v kontexte aj so židovským cintorínom – zaniknutá časť**

Situácia celkového územia (zámeru) a významných areálov

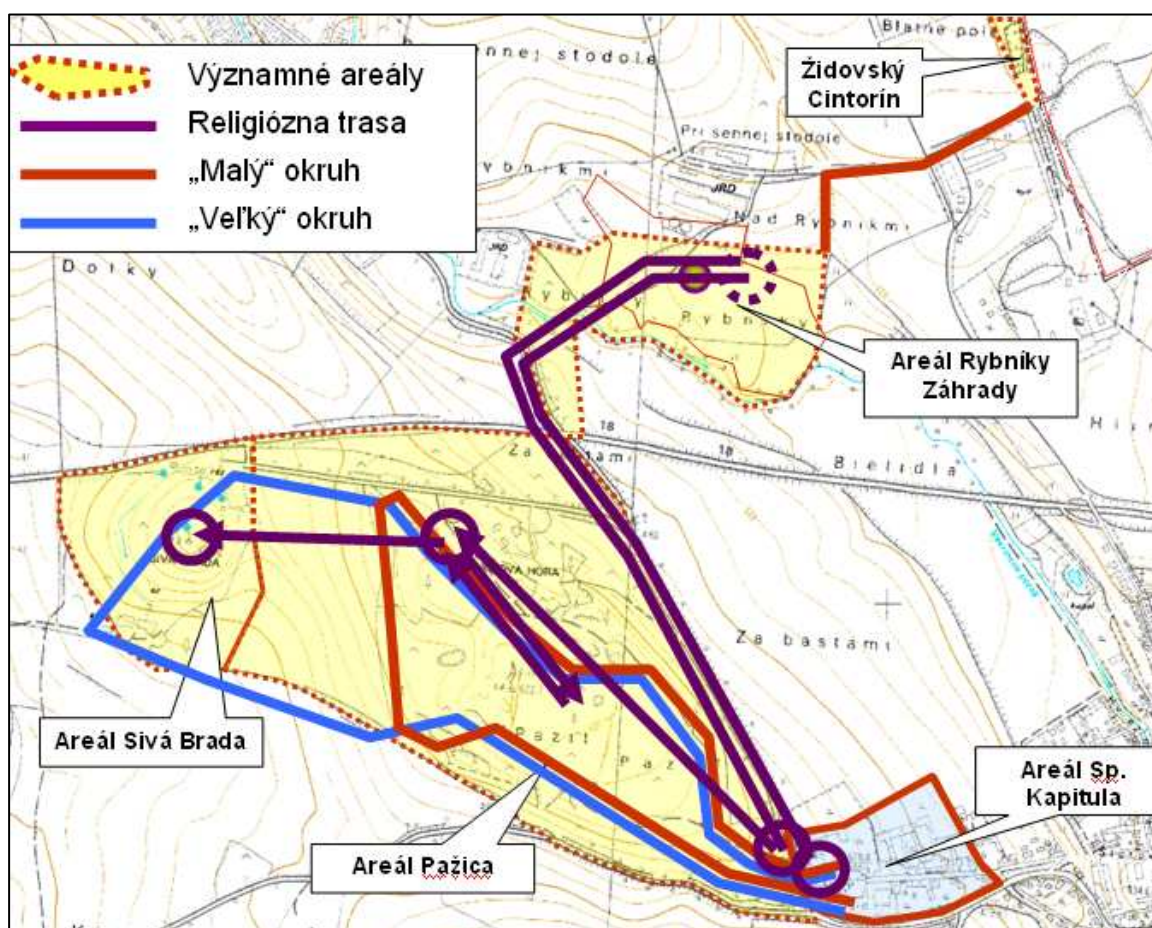

Dňa 20. 12. 2010 bolo podpísané „Memorandum o spolupráci“ pri príprave a realizácii projektu Spišský Jeruzalem medzi Biskupským úradom v Spišskej Kapitule a zástupcami Košického a Prešovského samosprávneho kraja. Projekt je súčasťou programu Terra Incognita, ktorý pripravuje Košický samosprávny kraj ako súčasť Európskeho hlavného mesta kultúry Košice 2013.

Košický a Prešovský samosprávny kraj budú spolupracovať na projekte Spišský Jeruzalem v lokalite, ktorá sa nachádza v blízkosti svetového kultúrneho dedičstva UNESCO Spišský hrad a okolie, je na Spišsko-gemerskej vetve historickej Gotickej cesty a je súčasťou územia európskeho významu Travertíny pri Spišskom Podhradí.

Zámerom je spracovať optimálny urbanisticko-architektonický návrh, ktorého predmetom bude revitalizácia religióznej krajiny, obnova barokových kaplniek a návrh drobnej architektúry. **Jeho súčasťou je aj táto krajinárska štúdia.**

Situácia hlavných areálov Pažice, Sivej Brady, Rybnikov a Sp.Kapitule, trasy a okruhy

10 Krajinárske aspekty sprístupnenia lokality vzhľadom na jej religiózny význam a rozvoj cestovného ruchu

Uzlové / kontaktné body cestovného ruchu

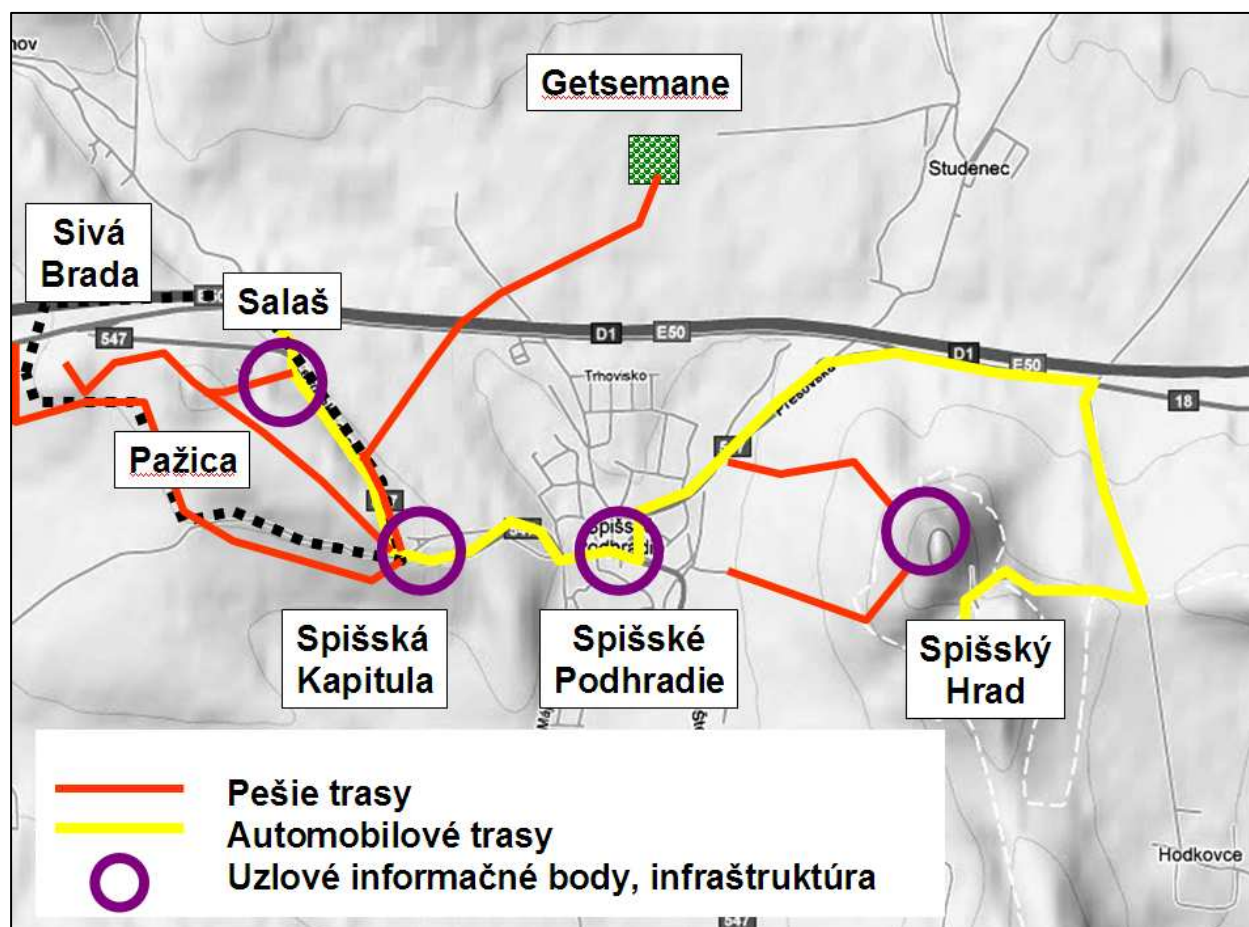
Prístup: motorovými vozidlami, pešo

- Spišský Hrad** – informácie, vstup do areálu, múzeum, sprievodcovská služba, hygiena, bufet
- Spišské Podhradie** - informácie, stravovanie, ubytovanie, obchody
- Spišská Kapitula** – informácie, vstup do areálu, dóm Sv. Martina
-

Jednotný informačný systém

- ▶ Informačné tabule na Sp. Hrade, Sp. Podhradí a Sp. Kapitule
- ▶ vzájomné prepojenie loklít, usmernenie návštevníkov z jedného miesta na druhé
- ▶ Inštalácia tabúl v miestach vyhlíadok - panorám a vyznačením okolitých významných miest
- ▶ Informačné brožúrky s popisom loklít

Hlavné turistické uzly a trasy Medzi Spišským Hradom a Pažicou

Uzol Spišská Kapitula a Pažica

Chýbajúce služby : v Spišskej Kapitule vybudovať zázemie pre návštevníkov, občerstvenie, muzeálnu expozíciu

Potreba vybudovať a sprístupniť

- **religiózne trasy**
- **turisticko-poznávacie trasy**

Religiózne trasy

„**Veľký**“ **religiózný okruh** – 6. trás symbolickej krajiny Calvario Jerusalem (trasy č.1 až 6), vrátane Getsemate

„**Stredný** **religiózný okruh**“ Spišská Kapitula – Kaplnka sv. Rozálie, kaplna sv Frantška Xaverského – Krížová cesta na Sivú Bradu / Golgotu

„**Malý** **religiózný okruh**“, Spišský Salaš, kaplna sv Frantška Xaverského – Krížová cesta na Sivú Bradu / Golgotu (trasa č.6)

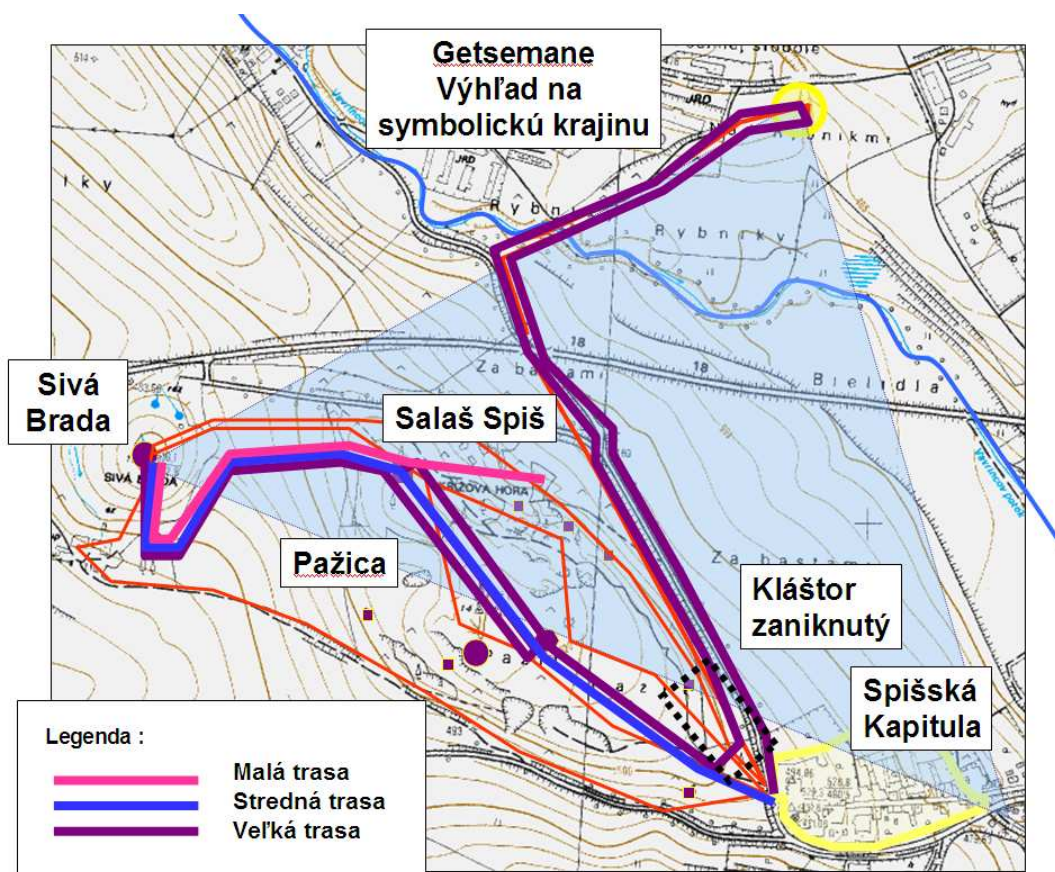

Schéma religiózných trás

Turisticko-poznávacie trasy, vychádzkové okruhy

Majú viac menej turistický a poznávací význam

Okruh „A“ tzv. „malý okruh“ – trasa po kaplnkách na Pažici, dĺžka 2,5 km

Okruh „B“ tzv. „stredný okruh“ – trasa po kaplnkách na Pažici a Sivej Brade, dĺžka 3,5 km

Okruh „C“ tzv. „veľký“ okruh, okolo Pažice, po jej obode po historických trasách ciest.

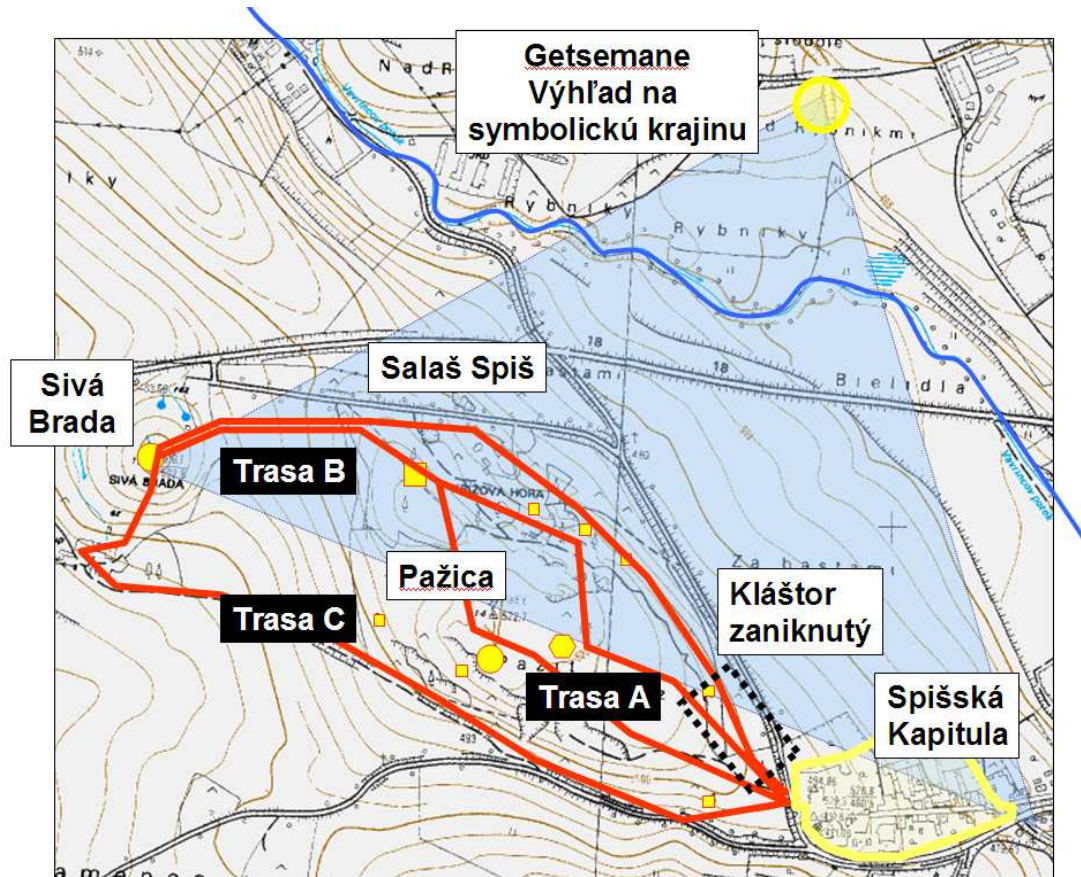

Schéma turisticko-poznávacích trás

Významné body, uzly v areáli s vyznačením a vyhlídkovými bodmi

- Kaplnky
- Vyhlídkové body + významné pohľady

Významné vyhlídkové body

- Panoráma na lokalite I. Rybníky, pohľad na areál „Spišského Jeruzalema“
- Vyhlídka pri kaplnke sv. Rozálie, cez Pažicu, Sp. Kapitulu, Spišský Hrad až po Branisko
- Panoráma zo Sivej Brady, cez Pažicu, Sp. Kapitulu, Spišský Hrad až po Branisko

Zoznam obrázkov, schém a máp

- Schématický náčrt polohy kaplniek na Pažici
- Historická Mapa okolia – patčík na juhu katastra Jablonova oproti Kapitule
- Superpozícia máp historického a súčasného stavu
- Areál Pažice s Krížovou Horou, Sivou Bradou a areálom Spišskej Kapituly
- Pohľad z Pažice na Spišskú Kapitulu
- Vizuálny účinok „hradby“ travertínových kôp
- Mitkowska : koncepcia Kalvarie Zebrzydowska ako Sacro monte, park pielgrzymkowy.
- Galbiati E., a kol. priemet reálneho Jeruzalema ako základ analógie kalvárie typu Jerzalem
- Zdanlivo nesúrodé usporiadanie kaplniek na Pažici a ich predpokladaná kompozícia
- Panoramatický pohľad na areál Spišskej Kapituly a Pažice, súčasnosť 2011
- Panoramatické pohľady z lokality analogickej s Getsemanskými záhradami :
- Situácia 6-tich religióznych trás Kalvárie Jeruzalemskej na Pažici a okolí
- Situácia celkového územia (zámeru) a významných areálov
- Situácia hlavných areálov Pažice, Sivej Brady, Rybníkov a Sp.Kapitule, trasy a okruhy
- Hlavné turistické uzly a trasy Medzi Spišským Hradom a Pažicou
- Schéma religióznych trás
- Schéma turisticko-poznávacích trás

Literatúra

ČIČO, M., KALINOVÁ, M., PAULUSOVÁ, S., 2002 : Kalvárie a krížové cesty na Slovensku. Pamiatkový ústav, Bratislava 408 s.

GALBIATI E., A KOL. 1969, 1990 : Za svetlom, Slovenský ústav sv.CM, Rím, 210 s.

JANČURA, P., BOHÁLOVÁ, I., 2003 : Symboly v krajine stredného Spiša. Enviromagazín, roč. 8, č.2, MŽP SR, SAŽP, B.Bystrica, s. 18-19

JANČURA P., 2003 : Symbolická krajina stredného Spiša. Spišské Hlasy, MÚ, Spišská .Nová Ves, s.6

JANČURA, P., 2004 : Ochrana krajiny ako súčasť ochrany prírody. Zborník k 40. výročiu , NP Slovenský Raj, ŠOP SR, Sp. Nová Ves, str. 42-46

JANČURA, P., 2010 : Krajinárska štúdia, Spišská Kapitula – Pažica. Kalvária ako symbolický Jeruzalem. Možnosti obnovy. Podklad prev urbanistickú štúdiu. Autorské paré. Zvolen, 7 s.

JANČURA, P., BOHÁLOVÁ, I., SLÁMOVÁ, M, 2010 : Metodika identifikácie a hodnotenia charakteristického vzhľadu krajiny. Vestník Ministerstva životného prostredia, ročník, XVIII, čísta 1b, ISSN 135-1567, s. 2-51

KRAPKA, E., MIKULA, V., 1990: Dejiny Spoločnosti Ježišovej na Slovensku, Dobrá Kniha, Cambridge s. 155-157.

LENČIŠ, Š 1996: Z histórie Pažice, kópia textu, 2 s.

MITKOWSKA, A., 1990 : Sacro monte – park pielgrzymkowy. Wyd PK, Monografia, Krakow, 101 p

OLEKŠÁK P., 2009 : Krajina môjho srdca (obrazy Spiša), Web, <http://www.digiarena.e15.cz/krajina-mojho-srdca>

Doc. Ing. Peter Jančura PhD.

Zvolen

máj 2011

URBANISTICKO- ARCHITEKTONICKÁ ŠTÚDIA RELIGIÓZNEJ KRAJINY
SPIŠSKÝ JERUZALEM

OBSTARÁVATEL : KOŠICKÝ SAMOSPRÁVNY KRAJ, NÁMESTIE MIERU 1, 042 66 KOŠICE

SPRACOVATEL :

ARLAND S.R.O.
LETNÁ 49, 052 01 SPIŠSKÁ NOVÁ VES

ARCHITEKTÚRA A URBANIZMUS :

ING. ARCH. JÁN PASTIRAN
ING. ARCH. LUKÁŠ MIHALKO
ING. ARCH. MARTIN JAŠKO

ODBORNÍ SPRACOVATELIA :
DOC.ING. PETER JANCURA, PHD.
MGR. ANTON HORNÍK

KRAJINNÁ ŠTRUKTÚRA :
DOC.ING. PETER JANCURA, PHD.
MGR. MILAN BARLOG

B

URBANISTICKO-ARCHITEKTONICKÁ ŠTÚDIA SPRÁVA

Obsah :

1. Úvod	25
2. Riešené územie	25
3. Popis súčasného stavu	25
3.2. Morfológický popis krajiny	25
3.5 Historický vývoj územia	40
3.6 Popis jednotlivých kultúrnych pamiatok	43
3.7 Popis aktivít v území	45
4. Návrh riešenia	47
3.1 Komplexný urbanistický návrh	47
3.2 Návrh dopravy	52
3.3 Návrh technickej infraštruktúry	54
5. Vlastnícke vzťahy	54
6. Urbanistická ekonómia	55
7. Zábery PP a LP	55
8. Závazné regulačné prvky	56
9. Použitá literatúra	57

Spišská Nová Ves 2011

1. ÚVOD

Predmetom urbanisticko-architektonickej štúdie religióznej krajiny Spišský Jeruzalem je po náležitom zhodnotení prírodných a kultúrnych hodnôt daného územia navrhnúť spôsob využitia a propagácie tohto tak jedinečného prírodného a kultúrneho fenoménu na pozadí mystéria Veľkonočného trojdňa. Doc. RNDr. Peter Jančura vo svojej práci opäť objavil dávno zabudnutú tradíciu budovania Kalvárii. Krajinné a topografické paralely územia Pažice s blízkym okolím a Jeruzalema radia túto lokalitu medzi unikáty v tomto smere. Priestor Pažice je súčasťou územia chráneného v rámci UNESCO, kde Spišský hrad s okolím je jeho jadrom. Návštevnosť územia nie je zaujímavá iba na religióznom základe, ale púta pozornosť aj milovníkov histórie či prírody, ale aj celkom obyčajných cestujúcich na cestnom dopravnom koridore východ – západ.

2. RIEŠENÉ ÚZEMIE

Záujmovým územím je vnímateľná kotlina pod Braniskom na východe s ohraničením severného horizontu Levočských vrchov až po samotnú Levoču. Južný okraj tvorí lesný masív Jereňáš a katastre obcí Baldovce a Nemešany.

Riešeným územím je priestor Pažice a Sivej Brady vymedzený z východu MPR Spišská Kapitula, z juhu cestou III. triedy č. 018252 Sp. Podhradie – Baldovce zo západu prístupovou komunikáciou do bývalých kúpeľov Sivá brada a zo severu čiastočne cestou 1/18 a cestou 018174 Sp. Podhradie – Lúčka. Súčasťou riešenia je aj priestor južne od obce Jablonov v údolí Vavrincovho potoka s prepojením k židovskému cintorínu v Spišskom Podhradí.

3. POPIS ÚZEMIA

3.1 Morfológický popis krajiny

Geomorfologické členenie riešeného územia je uvedené v tabuľke.

Sústava	Alpsko-himalájska
Podsústava	Karpaty
Provincia	Západné Karpaty
Subprovincia	vnútorné Západné Karpaty
Oblasť	Fatransko-tatranská oblasť
Celok	Hornádska kotlina
Podcelok	Podhradská kotlina

Z **geomorfologického hľadiska** predstavuje územie reliéf kotlinových pahorkatín v rámci vrásovo-blokovej fatransko-tatranskej morfoštruktúry a jej negatívnej morfoštruktúry: priekopové prepadliny a morfoštruktúrne depresie kotlín. Údolia Vavrincovho, Klčovského potoka a potoka Margecianka obklopujúce záujmové územie majú tvar úvalinovitých dolín a úvalín. Jadro územia predstavujú travertínové kopy. Z hľadiska morfológicko-morfometrických typov reliéfu predstavuje územie mierne členitú pahorkatinu. Zo **súčasných reliéfortvorných procesov** sa v území uplatňujú fluválne a stráňové procesy. Z nich sa v údoliach tokov uplatňuje slabý fluválny erózný proces so slabým pohybom hmôt v pahorkatinách a dominanciou rozovretých úvalinovitých dolín, vo zvyšnej časti územia sa

uplatňuje stredne silný fluviaľný erózný proces so stredne silným pohybom hmôt po svahoch, vytváraním zovretejších úvalinovitých dolín až plytšie rezaných V dolín vo vrchovinách a vyšších pahorkatinách. Západný okraj územia leží v oblasti s hojným výskytom intenzívnych zosuvných procesov.

Horniny. Začlenenie územia z hľadiska regionálneho geologického členenia je uvedené v tabuľke.

Oblasť	Vnútrokarpatský paleogén
Podoblasť	Hornádska kotlina

Hornádska kotlina je budovaná z máloodolných paleogénnych bridlíc a pieskovcov. Južnejšie uložený pruh pieskovcového flyšu sa v severnej časti strieda z pruhom bridličnatého flyšu. Severná zníženina sa v okolí Spišského Podhradia rozširuje v kotlinu, ktorú obmedzujú veľké zlomy. Po zlomoch tu vystupujú minerálne vody, z ktorých sa na konci treťohôr a po celé štvrtohory usadzovali mohutné kopy vápencových tufov. Najväčšia a najstaršia z nich je Dreveník.

V okolí Spišského Podhradia počas spomínaných geologických období vzniklo viacero travertínových telies procesom vyžrážania vápenatých solí z minerálnych vôd vo forme tenkých vrstvičiek travertínu a to na oboch tektonických líniiach: Dreveník, Ostrá hora a Kozia hora vznikli na SZ – JV tektonickej línii, ktorá prebieha rovnobežne s Braniskom. Druhá tektonická línia v smere SSV – JJZ ide takmer kolmo na predchádzajúcu líniu. Vystupujú z nej nasledovné travertínové kopy: Sobotisko, Spišský hradný vrch, Pažica a Sivá Brada.

Geologická stavba záujmového územia je jednoduchá. Celé je budované horninami paleogénu vnútorných Karpát. Tieto v území predstavuje hutianske a zuberské súvrstvie (flyš), tvorené pieskocami, vápnitými ílovcami (lutét – oligocén).

V nadloží flyšových vrstiev sa nachádzajú neogénne sladkovodné vápence – travertíny, v záujmovom území Pažica a Sivá Brada.

Kvartérne sedimenty sú zastúpené prevažne deluviaľnými sedimentmi vcelku, tvorenými hlinitými, hlinito-piesčitými, hlinito-kamenitými až balvanovitými svahovinami a sutinami, v oblasti travertínov sú chemogénne sedimenty, tvorené sladkovodnými vápencami: travertíny, penovce a vápnité sintre v svahových a údolných kopách a terasách.

Z hľadiska inžiniersko-geologickej rajonizácie leží územie v jednotkách, uvedených v tabuľke.

Región	tektonických depresí	
Subregión	na paleogénnom podklade	
Rajón	kvartérnych sedimentov	D rajón deluviaľných sedimentov

Travertínové útvary Pažica a Sivá Brada sú súčasťou systému travertínových lokalít v okolí Spišského Podhradia. Ich postavenie v tomto systéme je uvedené v nasledovnej stratigrafickej tabuľke.

Podľa veku	Mechanické rozrušenie	Stupeň skrasovatenia
<p>I. typ Dreveník (flóra s rodmi <i>Liquidambar</i>, <i>Gingko</i>, <i>Zelkova</i>, <i>Parrotia</i> atď.)</p> <p>pliocén až začiatok kvartéru</p> <p>Dreveník, Ostrá a Kozia hora, Spišský hrad</p>	<p>početné pukliny veľkých rozmerov; okraje sa zosúvajú a odlamujú v kolmých stenách (aj dnes); povrch pokrytý sprašou a soliflukčnými sutinami; pôvodný tvar ložísk zotretý</p>	<p>intenzívne hlboké skrasovatenie pozdĺž puklín; jaskyne s červenými výplňami s bobovými rudami a kryštalickými druhotnými sintrami medovej farby; na povrchu terra rossa alebo hlboká terra fusca, miestami škrapy, krasové kapsy</p>
<p>II. typ Pažica (stepná malakofauna, fauna s <i>Helicigona banatica</i>, <i>Pomatias elegans</i>)</p> <p>starý pleistocén</p>	<p>početné pukliny v niekoľkých smeroch; na okrajoch zosuvy, vznik skalných veží a stien; povrch silno zasiahnutý periglaciálnym zvetrávaním; pôvodný tvar do značnej miery zotretý</p>	<p>silné skrasovatenie pozdĺž puklín, ktoré sa miestami rozširujú na krasové kapsy so stratigraficky komplikovanými výplňami, v ktorých sú niektoré polohy charakteru terra rossy; časté stmelenie druhotným sintrom; tvorba terra rossy obmedzená, terra fusca zasahuje do značných hĺbok, miestami náznakov škrapov</p>
<p>III. typ Sobotisko (Moustérske osídlenie, neandertálsky človek, antiquová a banaticová fauna, typická flóra)</p> <p>posledný interglaciál (riss/würm)</p>	<p>pukliny riedke alebo chýbajú; zreteľné stopy periglaciálneho zvetrávania (mierne načechranie mrazom, soliflukčné sutiny, pokrývka spraší); tvar ložiska dobre zachovaný</p>	<p>povrchové skrasovatenie sa javí len ako nepatrné oleptanie niektorých partií; terrae calcis a škrapy chýbajú; na povrchu rendzina</p>
<p>IV. typ Sivá Brada</p> <p>(charakteristické flóry a fauny, vykazujúce obvyklý sled v postglaciáli; praveká keramika od doby bronzovej do laténu a doby hradiskovej)</p> <p>postglaciálne travertíny</p>	<p>pukliny zvyčajne úplne chýbajú; na povrchu len mierne stopy ron a svahových splachov; pochované rendziny a svahové sutiny, často s pravekými pamiatkami; tvar ložísk dobre zachovaný, mnohé dodnes rastú</p>	<p>povrchové krasovatenie nie je preukázateľne vyvinuté; na zdravej hornine spočíva rendzina v rôznom stupni vývoja</p>

Pažica

Travertínová kopa (522 m n. m.) je situovaná západne od Spišskej Kapituly, bezprostredne pri štátnej ceste Spišské Podhradie – Jablonov. Je jedna z mladších travertínových kôp. Vznikla na začiatku štvrtohôr. Jej pôvodný tvar bol v neskoršom období zotretý vplyvom prírodných síl. Z hľadiska tvaru ide o zloženú nepravidelnú kôpu.

Z prírodných hodnôt kopy je najdôležitejšie občasné jazierko s nepravidelnou aktivitou, závislou od atmosférických zrážok a topenia snehu v jarnom období. Leží na dne výraznej depresie krasovej jamy v západnom svahu kopy.

Sivá Brada

Z geologického a geomorfologického hľadiska je Sivá Brada (503 m n. m.) pozoruhodným výtvorom. Predstavuje najmladšiu travertínovu kopy. Jej vznik je datovaný do postglaciálneho obdobia.

Vznik Sivej Brady bol viazaný na minerálne pramene vznikajúce na zlomových líniách, prebiehajúcich vo veľkých hĺbkach geologického podložía. To je tvorené hrubými vrstvami pieskovcov, zlepcov a bridlíc – usadeninami paleogénneho mora, s numulitovými vápencami v podloží, ktoré obohacujú podzemné vody o vápenatú zložku. Tá sa po výstupe na zemský povrch vyzráža vo forme travertínu. Na rozdiel od ostatných travertínových útvarov je kopa Sivej Brady stále činná, o čom svedčí pomalý rast kopy. z hľadiska tvaru a polohy predstavuje zloženú polosvahovú kopy bochníkovitého tvaru.

Z r. 1941 sa uvádza štrnásť činných prameňov. V súčasnej dobe sú upravené 2 pramene na okrajoch kopy. Z prameňov sa vyzrážajú travertín ukladá v tenkých vrstvách do jazykovitých útvarov a kaskád, ktoré dali kope meno. Časť vody, stekajúca zo svahov kopy odteká do slatiniska v západnej časti lokality, kde sa v častiach so stojacou vodou nezarastenou vegetáciou dá sledovať tvorba penovca.

Zaujímavým útvarom kopy bolo jazierko na jej vrchole, v priemere asi 1 m, hlboké cca 20 – 30 cm, so stálou erupciou CO₂ a H₂S, ktoré pred niekoľkými rokmi zaniklo. Na východnom úpätí kopy Sivej Brady bol urobený umelý vrt, z ktorého voľne vyteká podzemná voda. Voda vytekajúca z prameňov má teplotu 19 – 21 °C a pH 7,1 až 7,4, ďalej od prameňov sa pH zvyšuje na až na 8,2. Sedimentácia travertínu je tu rýchla, na pokojnejších miestach sa priamo na vodnej hladine prameňa tvorí tenká kôra zrazeného vápnika. Vedľajším produktom vzniku travertínu je únik plynov, najmä CO₂ a H₂S, ktoré sa hromadia pod povrchom okolitého terénu v kaverne prameňa, čo je príčinou častého úhynu bezstavovcov a drobných stavovcov.

Z **pôdnych typov** sa v oblasti vyskytujú v nadloží paleogénnych hornín pôdy zo zvetralín pieskovcovo-ílovcovitých hornín (flyš) – kambizeme modálne a kultizemné nasýtené, sprievodné kambizeme pseudoglejové, na travertínoch rendziny a kambizeme rendzinové. Pôdy sú prevažne hlinité a ílovito-hlinité, neskeletnaté až slabo kamenité (0 – 20 %). Pôdna reakcia je neutrálna (pH 6,5 – 7,3) až slabo alkalická (pH 7,3 – 7,8).

Podľa hydrogeologického rajónovania ležia podzemné vody územia katastra v rajóne PQ 115 paleogén Hornádskej a časti Popradskej kotliny, budovanom horninami paleogénu a kvartéru, so slabou až veľmi slabou puklinovo-vrstvovou priepustnosťou. Litologická charakteristika podkladu odráža aj jeho **hydrologické vlastnosti**. Paleogén vcelku tvoria ílovce a pieskovce so slabou puklinovo-vrstvovou priepustnosťou a nízkym zvodnením. Kvantitatívna charakteristika prietochnosti a hydrogeologická produktivita je mierna ($T = 1 \cdot 10^{-4} - 1 \cdot 10^{-3} \text{ m}^2 \cdot \text{s}^{-1}$).

Povrchové vody sú odvodňované Vavrincovým potokom, Margeciankou a Klčovským potokom a ich prítokmi, územie patrí do povodia Hornádu. Charakteristika režimu odtoku je uvedená v nasledujúcej tabuľke.

Oblasť	vrchovinno-nížinná
Typ	dažďovo-snehový
Charakteristika	akumulácia v mesiacoch XII – I, vysoká vodnosť II – IV, najvyššie Q_{ma} III (IV < II), najnižšie Q_{ma} IX a výrazné podružné zvýšenie vodnosti koncom jesene a začiatkom zimy

Posudzované územie leží v klimateckej oblasti, ktorej **klimatecká charakteristika** je uvedená v nasledujúcej tabuľke.

Oblasť	mierne teplá (M) – priemerne menej ako 50 letných dní (LD) za rok (s denným maximom teploty vzduchu ≥ 25 °C), júlový priemer teploty vzduchu ≥ 16 °C		
Okrsk	M2	Charakteristika okrsku	Klimatecké znaky
		mierne teplý, mierne vlhký, so studenou zimou, dolinový/ kotlinový	január ≤ -5 °C, júl ≥ 16 °C, LD < 50, Končekov index zavlaženia (Iz) je 0 až 60

Podľa dlhodobého priemeru je najteplejší mesiac júl s priemernou teplotou vzduchu 16,6 °C a najchladnejším mesiacom je január s priemernou teplotou vzduchu – 6,2 °C.

Priemerná teplota vzduchu vo vegetačnom období (apríl – september) je 13 °C.

Priemerná mesačná teplota vzduchu v °C v r. 1996 (Spišské Vlachy) je uvedená v tabuľke.

Mesiac	I.	II.	III.	IV.	V.	VI.	VII.	VIII.	IX.	X.	XI.	XII.
Priemerná teplota	-6,4	-5,1	-1,4	7,5	14,7	16,7	15,7	16,4	10	7,7	5,5	-7,6

Hornádska kotlina leží v tzv. zrážkovom tieni Vysokých Tatier, dôsledkom čoho je oblasť na zrážky pomerne chudobná.

Podľa dlhodobého priemeru boli zaznamenané najväčšie zrážky v júni a v júli. V týchto mesiacoch prevládajú zrážky z búrkovej kopovitej oblačnosti. Najmenej zrážok pripadá na január a február. Prvé sneženie prichádza prevažne v novembri a posledný sneh zmizne koncom marca.

Priemerná ročná relatívna vlhkosť vzduchu je 80 %.

Priemerný úhrn zrážok v mm v r. 1996 je uvedený v tabuľke.

Mesiac	I.	II.	III.	IV.	V.	VI.	VII.	VIII.	IX.	X.	XI.	XII.
Priemerný úhrn zrážok	24,4	14,2	27,5	47,7	131,6	116,8	86,0	140,1	86,7	21,5	21,1	27,1

Najsilnejšie vetry v povodí Hornádu sú severné a severozápadné.

3.1.1 Súčasná krajinná štruktúra

Podľa systému triedenia krajiny pokrývky vytvorenej aplikáciou údajov CORINE land cover sa súčasná krajinná štruktúra záujmového územia člení podľa nasledovnej tabuľky.

Triedy krajiny pokrývky	
urbanizované a priemyselné areály	sídlná zástavba
poľnohospodárske areály	orná pôda
	lúky a pasienky
	heterogénne poľnohospodárske areály
lesné a poloprirodné areály	ihličnaté lesy

Lesné porasty vypĺňajú východnú časť územia v oblasti travertínov na travertínovej kope Pažica. V prevažnej časti sú porasty premenené, s vysokým podielom borovice lesnej (sosny) a nepôvodnej borovice čiernej v staršej hornej etáži, v podraze ktorých sa zväčša prirodzene obnovujú prirodzene sa vyskytujúce druhy drevín. Prehľad lesných porastov v území je uvedený v tabuľke.

Porast	Etáž	Vek (roky)	Zakme- nenie	Dreviny (% zastúpenia)						
				bo	boč	sm	smc	lpm	br	črš
124 a	1.	100	0,60	45	55					
124 a	2.	20	0,15					100		
124 b	1.	55	0,60	20	75		5			
124 b	2.	15	0,10	35		15		30	10	10
125	1.	110	0,60	40	60					
125	2.	15	0,10					60		40

Prehľad skratiek drevín:

bo – borovica lesná (sosna) (*Pinus sylvestris*), boč – borovica čierna (*Pinus nigra*), sm – smrek obyčajný (*Picea abies*), smc – smrekovec opadavý (*Larix decidua*), lpm – lipa malolistá (*Tilia cordata*), br – breza ovisnutá (*Betula pendula*), ČRŠ – čerešňa vtáčia (*Cerasus avium*)

Zastúpenie **nelesnej drevinovej vegetácie** (NDV) je pomerne dobré, čiastočne nerovnomerne rozdelené, následkom čoho začali zarastať náletovými drevinami plochy hodnotnejších trávobylinných spoločenstiev. NDV predstavuje najmä líniovú zeleň na medziach, úvozoch a stržiach, okolo potokov, rozsiahly výskyt má skupinová, hlúčiková, falangovitá až plošná NDV. Z hľadiska drevinového zloženia prevláda najmä borovica lesná (sosna) (*Pinus sylvestris*), breza previsnutá (*Betula pendula*), topoľ osikový (osika) (*Populus tremula*), menej smrek obyčajný (*Picea abies*), smrekovec opadavý (*Larix decidua*), v líniovej NDV sa uplatňuje najmä slivka trnková (trnka) (*Prunus spinosa*), ruža šípová (*Rosa canina*), hloh jednozemenný (*Crataegus monogyna*), svíb krvavý (*Swida sanguinea*), vrbá rakytová (rakyta) (*Salix caprea*), vrbá krehká (*Salix fragilis*) baza čierna (*Sambucus nigra*) a baza červená (*Sambucus racemosa*), menej čerešňa vtáčia (*Cerasus avium*), bršlen bradavičnatý (*Euonymus verrucosa*) a bršlen európsky (*Euonymus europeus*), jarabina vtáčia (*Sorbus aucuparia*), reštlík prečisťujúci (*Rhamnus cathartica*) či krušina jelšová (*Frangula alnus*). Lokálne sa vyskytuje aj veľmi problematický, agresívny nepôvodný agát biely (*Robinia pseudoacacia*). Brehové porasty sú zväčša tvorené vrbou krehkou (*Salix fragilis*), vrbou purpurovou (*Salix purpurea*) a čremchou obyčajnou (*Padus avium*). V poslednej dobe boli okolo Vavrincovho, Klčovského potoka a Margecianky vyrúbané nepôvodné topoľové porasty, čo pomohlo rozvoju pôvodných druhov. Súčasťou NDV sú aj aleje drevín okolo štátnych ciest – prevažne lipové okolo cesty do Spišského Podhradia a prevažne jablňové okolo cesty do Baldoviec a Jablonova.

Trvalé trávne porasty sú sústredené najmä v oblasti travertínov, údolí Vavrincovho potoka, intenzívnejšie sú obhospodarované len vo východnej časti katastra, v oblasti travertínov sú menej intenzívne až neobhospodarované, s výnimkou severného okraja Pažice, čo sa prejavuje vysokým podielom náletových drevín. Sú prevažne prirodzeného charakteru.

Oráčiny zaberajú časť poľnohospodárskej plochy záujmového územia v jeho strednej a SV časti, sústredené sú najmä na plochých chrbtoch a miernych svahoch s menšou mierou erózie. Obsah humusu v poľnohospodárskych pôdach je nízky (< 1,8 %) až stredný (1,8 – 2,3 %).

Mozaikové štruktúry sa v rámci katastra vyskytujú pomerne často, najmä v južnej časti katastra, kde je pomerne častá mozaika drevinových a krovinových formácií v trávnych porastoch, na početných medziach a erózných stržiach.

Vodné toky a plochy. Severnou časťou územia preteká Vavrincov potok, ktorý je prítokom Margecianky na východnom okraji územia. Južným okrajom preteká Klčovský potok, ďalší ľavostranný prítok Margecianky. Územie patrí do povodia Hornádu.

Bez vegetácie sú asfaltové, sčasti aj nespevnené poľné komunikácie, spevnené plochy v zastavaných častiach, časti dvorov pri rodinných domoch a pod. Prirodzené plochy bez vegetácie predstavujú rozsiahle plochy obnažených skál v krasovej časti územia.

Vegetácia v zastavaných plochách intravilánu má tradičný charakter, je kultúrneho charakteru, značné plochy zaberá aj synantropná vegetácia. Tvorená je predovšetkým vegetáciou úžitkových záhrad a okrasných plôch v Spišskej Kapitule, menej drevinovou vegetáciou na verejných priestranstvách. Vzhľadom na postavenie a charakter okrajových častí intravilánu a jeho okolité prostredie preniká doň prirodzená vegetácia, vrátane drevinovej.

Prevažná časť záujmovej plochy predstavuje pomerne homogénnu prevažne krasovú lúčno-lesnú krajinu s poloprirodzenými ekosystémami, ekologicky vyváženú, dostatočne diverzifikovanú a biologicky bohatú, okrajové časti predstavujú oráčinovo-lúčnu krajinu s prevažne druhotnými, pozmenenými ekosystémami až krajinu oráčinovú so slabým zastúpením ekostabilizačných prvkov. Tento fakt neodráža hodnotenie krajiny v rámci VÚC Prešovského kraja, ktoré územia klasifikuje ako priestor ekologicky narušený. NÚSES hodnotí priestorovú štruktúru krajiny katastra ako veľmi priaznivú. Koeficient ekologickej stability katastra Spišského Podhradia ako podiel plôch prevažne ekologicky stabilných a plôch ekologicky výrazne labilných je v zmysle RÚSES 1,0, pre kataster Jablonova je táto hodnota 3,6, pričom KES od 0,9 do 2,9 predstavuje vcelku vyváženú kultúrnu krajinu a nad 3,0 územie s prevahou prírodných prvkov. Reálnejšie je celoslovenské hodnotenie KES ako relatívne vyjadrenie ES podľa prvkov súčasnej krajinnej štruktúry, podľa ktorého sú priestory temer celého územia ekologicky nestabilné a severná časť záujmového územia je stredne stabilná.

3.1.2 Ochrana prírody, krajiny a prírodných zdrojov

V území sa nachádzajú lesné porasty zaradené do lesov ochranných v kategórii a – lesy na mimoriadne nepriaznivých stanovištiach.

Do územia zasahuje pásmo hygienickej ochrany 2. stupňa minerálnych vôd a PHO 2. a 3. stupňa zdroja pitnej vody. Klčovský a Lúčanský potok sú vodohospodársky významnými tokmi.

Územím prechádza turistický žltá značkovaný chodník a náučný chodník.

Podľa aktualizovaného Nadregionálneho ÚSES SR do záujmového územia zasahuje biocentrum nadregionálneho významu Dreveník o výmere cca 1 800 ha s jadrom NPR Dreveník. V zmysle Národnej ekologickej siete Slovenska – NECONET zasahuje do územia jadrové územie národného významu N26. Spišské travertíny o výmere 20,9 km².

Z hľadiska územnej ochrany prírody západný okraj zasahuje do územia Národnej prírodnej rezervácie Sivá Brada, leží v ňom Prírodná pamiatka Pažitské jazierko, časť územia v oblasti týchto chránených území je pokrytá vyhláseným a navrhovaným územím európskeho významu SKUEV0105 Spišskopodhradské travertíny. Vyhlásené a navrhované SKUEV Spišskopodhradské travertíny je súčasťou európskej siete chránených území Natura 2000.

Národná prírodná rezervácia Sivá Brada

Základné údaje

Výmera chráneného územia: 195 472 m²

Rok vyhlásenia: 1979

Zriaďovací orgán pri vyhlásení CHÚ: Ministerstvo kultúry Slovenskej socialistickej republiky

Názov právneho predpisu vyhlasujúceho CHÚ: Úprava Ministerstva kultúry SSR č. 9146/1979-OP z 30. 11. 1979, 4. stupeň ochrany – Vyhláška KÚŽP v Prešove č. 5/2004 zo 14. 5. 2004 - účinnosť od 15. 5. 2004

Predmet ochrany: NPR je vyhlásená na ochranu ojedinelej travertínovej kopy kvartérneho veku so vzácnou slanomilnou, suchomilnou i močiarnou vegetáciou na vedeckovýskumné ciele. Travertín sa zráža z roztokov činných prameňov, ktorých voda je bohatá na sírany a uhličitany.

Stupeň/druh ochrany: 4. stupeň

Lokalizácia

Kraj: Prešovský

Okres: Levoča

Obec: Spišské Podhradie

Katastrálne územie: Spišské Podhradie

Prírodná pamiatka Pažitské jazierko

Základné údaje

Výmera chráneného územia: 1 101 m²

Rok vyhlásenia: 1990

Zriaďovací orgán pri vyhlásení CHÚ: Okresný národný výbor v Spišskej Novej Vsi

Názov právneho predpisu vyhlasujúceho CHÚ: Nariadenie a uznesenie plenárneho zasadnutia ONV v Spišskej Novej Vsi č. 83 z 15. 3. 1990 – účinnosť od 1. 4. 1990, 4. stupeň ochrany – Vyhláška KÚŽP v Prešove č. 5/2004 zo 14. 5. 2004 – účinnosť od 15. 5. 2004

Predmet ochrany: PP je vyhlásená na ochranu vzácného a u nás i v Európe ojedinelého geomorfologického útvaru (depresie) na travertínovej kope Pažiť v Hornádskej kotline. Biotop vzácných druhov rastlín.

Stupeň/druh ochrany: 4. stupeň

Lokalizácia

Kraj: Prešovský

Okres: Levoča

Obec: Spišské Podhradie

Katastrálne územie: Spišské Podhradie

Spišskopodhradské travertíny

Identifikačný kód: SKUEV0105

Katastrálne územie: Okres Levoča: Baldovce, Spišské Podhradie, **Okres Spišská Nová**

Ves: Žehra

Výmera lokality: 232,31 ha

Vymedzenie stupňov územnej ochrany podľa parciel a katastrálnych území:

Stupeň ochrany: 2

Katastrálne územie: Spišské Podhradie

Parcely: 2012, 2013, 2015, 2016, 2029, 2030,

Stupeň ochrany: 3

Katastrálne územie: Spišské Podhradie

Parcely: 2036-časť, 2271/1, 2271/2

Stupeň ochrany: 4

Katastrálne územie: Spišské Podhradie

Parcely: 2035/2, 2038, 2040

Navrhované rozšírenie

Katastrálne územie: Spišské Podhradie

Parcely: 2010, 2011 – časť, 2014, 2020, 2021 – časť, 2031 – časť, 2067, 2068, 2069, 2270 – časť

Katastrálne územie: Jablonov

Parcely: 593/1

Časová doba platnosti podmienok ochrany: od 1. 1. do 31. 12. každého roka

Odôvodnenie návrhu ochrany: Územie je navrhované z dôvodu ochrany biotopov európskeho významu: slatiny s vysokým obsahom báz (7230), karbonátové skalné steny a svahy so štrbinovou vegetáciou (8210), dubovo-hrabové lesy lipové (9170), lipovo-javorové sutinové lesy (9180), porasty borievky obyčajnej (5130), nížinné a podhorské kosné lúky (6510), suchomilné travinnobylinné a krovínové porasty na vápnom podloží (dôležité stanovišťa vstavačovitých) (6210), dealpínske travinnobylinné porasty (6190), lužné vřbovotopoložné a jelšové lesy (91E0), vnútrozemské slaniská a slané lúky (1340), pionierske porasty na plytkých karbonátových a bázických substrátoch zväzu *Alyso-Sedion albi* (6110), reliktné vápnomilné borovicové a smrekovcové lesy (91Q0), neprístupnené jaskynné útvary (8310) a druhov európskeho významu: poniklec prostredný (*Pulsatilla subslavica*), kosatec bezlistý uhorský (*Iris aphylla* subsp. *hungarica*), včelník rakúsky (*Dracocephalum austriacum*), poniklec slovenský (*Pulsatilla slavica*), pimprlík mokradňový (*Vertigo angustior*), kunka žltobruchá (*Bombina variegata*), syseľ pasienkový (*Spermophilus citellus*), netopier obyčajný (*Myotis myotis*), netopier ostrouchý (*Myotis blythi*), uchaňa čierna (*Barbastella barbastellus*), podkovár malý (*Rhinolophus hipposideros*) a podkovár veľký (*Rhinolophus ferrumequinum*).

Mimo týchto území nie sú žiadne vyhlásené objekty a územia, lokality so sústredeným výskytom druhov rastlín a živočíchov, chránených v zmysle §§ 34, 35 zákona NR SR č. 543/2002 Z. z. o ochrane prírody a krajiny v znení neskorších predpisov (ďalej len „zákon“) a Vyhlášky Ministerstva ŽP SR č. 24/2003, ktorou sa vykonáva zákon, v znení neskorších predpisov (ďalej len „vyhláška“). V území sa nenachádzajú žiadne chránené dreviny.

V zmysle vyhlášky sa v území nachádzajú nasledovné chránené druhy rastlín. Okrem nich sa v území vyskytujú nasledovné ohrozené druhy, uvedené v Červenom zozname papraďorastov a semenných rastlín Slovenska.

Vedecké meno	Slovenské meno	Ochrana	Ohrozenie
<i>Adonis aestivalis</i>	hlaváčik letný		LR:nt
<i>Alyssum montanum</i> subsp. <i>brymii</i>	tarica horská Brymova	§	EN
<i>Anemone sylvestris</i>	veternica lesná		LR:nt
<i>Aster amelloides</i>	astra spišská		LR:nt
<i>Avenula pratensis</i>	ovsica lúčna		VU
<i>Campanula bononiensis</i>	zvonček bolonský		LR:nt
<i>Carex distans</i>	ostrica oddialená		VU
<i>Carex disticha</i>	ostrica dvojradová		LR:nt
<i>Carex flava</i>	ostrica žltá		LR:nt
<i>Centaureum erythraea</i> subsp. <i>austriaca</i>	zemežlč menšia rakúska		LR:nt
<i>Centaureum littorale</i> subsp. <i>compressum</i>	zemežlč pobrežná slatinná	§	CR
<i>Dactylorhiza majalis</i> subsp. <i>majalis</i>	vstavačovec májový pravý	§	VU
<i>Cerasus fruticosa</i>	čerešňa krovitá		VU
<i>Clematis recta</i>	plamienok rovný		LR:nt
<i>Eleocharis quinqueflora</i>	bahnička málokvetá	§	VU
<i>Eleocharis uniglumis</i>	bahnička jednoplevová		DD
<i>Epipactis atrorubens</i>	kruštík tmavočervený	§	LR:nt
<i>Genista tinctoria</i> subsp. <i>campestris</i>	kručinka farbiarska poľná		LR:nt
<i>Gentiana cruciata</i>	horec krížatý		LR:nt
<i>Gentianella amarella</i> subsp. <i>amarella</i>	horček horký pravý		LR:nt
<i>Gentianella lutescens</i> subsp. <i>carpatica</i>	horček žltkastý karpatský		LR:nt
<i>Gentianopsis ciliata</i>	pahorec brvitý		LR:nt
<i>Glaux maritima</i>	sivulka prímorská	§	EN
<i>Gymnadenia conopsea</i>	päťprstnica obyčajná	§	VU
<i>Inula oculus-christii</i>	oman hodvábný		LR:nt
<i>Juncus gerardii</i>	sitina Gerardova		EN
<i>Leucanthemum margaritae</i>	margaréta panónska		LR:nt
<i>Linum austriacum</i>	ľan rakúsky		LR:nt
<i>Molinia caerulea</i>	bezkoleneček belasý		VU
<i>Myosotis stenophylla</i>	nezábudka úzkolistá		DD
<i>Nepeta pannonica</i>	kocúrník panónsky		VU

<i>Odontites vernus</i>	zdravienok jarný		VU
<i>Onobrychis arenaria</i>	vičeneček piesočný		VU
<i>Orchis coriophora</i>	vstavač ploštičný	§	CR
<i>Orchis morio</i>	vstavač obyčajný	§	VU
<i>Parnassia palustris</i>	bielokvet močiarny		LR:nt
<i>Pedicularis palustris</i>	všivec močiarny	§	EN
<i>Peucedanum carvifolia</i>	smlďník jelení		LR:nt
<i>Pilosella cymosa</i>	chlpánik vrcholíkátý		LR:nt
<i>Plantago maritima</i>	skorocel prímorský	§	EN
<i>Primula farinosa</i>	prvosienka pomúčená	§	EN
<i>Pulsatilla slavnica</i>	ponikleček slovenský	§	EN
<i>Rhodax rupifragus</i>	deväťorníkovček skalný		LR:nt
<i>Saxifraga adscendens</i>	lomíkameň vystupujúci		LR:nt
<i>Scorzonera austriaca</i>	hadomor rakúsky		LR:nt
<i>Scorzonera parviflora</i>	hadomor maloúborový	§	EN
<i>Scorzonera purpurea</i>	hadomor purpurový	§	VU
<i>Schoenoplectus tabernaemontani</i>	škripineček dvojbližnový		LR:nt
<i>Silene dichotoma</i>	silenka pavidlicovitá		LR:nt
<i>Silene donetzica</i> subsp. <i>sillingerii</i>	silenka donská Sillingerova		LR:nt
<i>Silene otites</i>	silenka ušatá		DD
<i>Sorbus aria</i>	jarabina mukyňová (mukyňa)		DD
<i>Spiraea media</i>	tavoľník prostredný		LR:nt
<i>Swida australis</i>	svíbeľ južný		LR:nt
<i>Taraxacum limosum</i>	púpava močiarna		VU
<i>Tephrosieris aurantiaca</i>	popolavec oranžový	§	EN
<i>Thalictrum simplex</i>	žltuška jednoduchá	§	EN
<i>Tithymalus tommasinianus</i>	mliečnik prútnatý		DD
<i>Triglochin maritima</i>	barička prímorská	§	EN
<i>Triglochin palustre</i>	barička močiarna		VU
<i>Trichophorum pumilum</i>	páperček nízky	§	EN
<i>Valeriana simplicifolia</i>	valeriána celistvolistá		VU
<i>Viola rupestris</i>	fialka skalná		LR:nt
Machorasty – machy			
<i>Bryum maritimum</i>	prútník Marratov	§	CR

Poznámky:

Druhy európskeho významu sú vyznačené tučne, ostatné druhy sa považujú za druhy národného významu

Kategórie ohrozenosti podľa IUCN:

CR Critically Endangered – kriticky ohrozený

EN Endangered – ohrozený

VU Vulnerable – zraniteľný

LR Lower Risk – menej ohrozený

s podkategóriou **nt** – Near Threatened – takmer ohrozený

DD Data Deficient – údajovo nedostatočný

Okrem uvedených zákonom chránených a ohrozených rastlín sa v posudzovanom území vyskytujú viaceré druhy regionálne významných a vzácných rastlín, zákonom nechránených, ako napr. púpava purpurovoplodá (*Taraxacum erythrospermum*), černohlávk veľkokvetý (*Prunella grandiflora*), horčinka väčšia (*Polygala major*), kozinec dánsky (*Astragalus danicus*), dvojštitok hladkoplodý (*Biscutella laevigata*), zvonček karpatský (*Campanula carpatica*).

Z chránených a prioritných druhov živočíchov sa v území nachádzajú nasledovné druhy. Okrem nich sa v území vyskytujú nasledovné ohrozené druhy, uvedené v červených zoznamoch jednotlivých živočíšnych skupín.

Vedecké meno	Slovenské meno	Ochrana	Ohrozenie
Gastropoda	ulitníky		
<i>Anisus septemgyratus</i>	kotúľka	§	
<i>Helix lutescens</i>	slimák žltkastý	§	
<i>Helix pomatia</i>	slimák záhradný	§	
<i>Pupilla alpicola</i>	pikulík buclatý		EN
<i>Vertigo angustior</i>	pimprlík močiarny	§	
Mantodea	modlivky		
<i>Mantis religiosa</i>	modlivka zelená	§	VU
Auchenorrhyncha	cikády		
<i>Javesella salina</i>	modlivka zelená		EN
Coleoptera	chrobáky		
<i>Meloe proscarabeus</i>	májka obyčajná	§	
Hymenoptera	blanokrídlovce		
<i>Bombus</i> (všetky druhy)	čmeľ	§	
<i>Xylocopa</i> (všetky druhy)	drevár	§	
Lepidoptera	motýle		
<i>Iphiclides podalirius</i>	vidlochvost ovocný	§	LR:nt
<i>Parnassius mnemosyne</i>	jasoň chochlačkový	§	VU
Diptera	dvojkřídlovce		
<i>Stratiomys chamaeleon</i>	bránivka menlivá		EN
Amphibia	obojživelníky	§	
<i>Bombina variegata</i>	kunka žltobruchá	§	LR:cd
<i>Bufo bufo</i>	ropucha bradavičnatá	§	LR:cd
<i>Bufo viridis</i>	ropucha zelená	§	LR:cd
<i>Rana temporaria</i>	skokan hnedý	§	LR:lc
<i>Triturus vulgaris</i>	mlok obyčajný	§	VU
Reptilia	plazy		

<i>Anguis fragilis</i>	slepúch lámavý	§	LR:nt
Coronella austriaca	užovka hladká	§	VU
Lacerta agilis	jašterica obyčajná	§	
<i>Natrix natrix</i>	užovka obyčajná	§	LR:lc
<i>Vipera berus</i>	vretenica obyčajná	§	VU
Zootoca (=Lacerta) vivipara	jašterica živorodá	§	LR:nt
Aves	vtáky		
<i>Accipiter nisus</i>	jastrab krahulec	§	LR:lc
<i>Acrocephalus arundinaceus</i>	trsteniarik škriekavý	§	LR:nt
<i>Aegithalos caudatus</i>	mlynárka dlhochostá	§	
<i>Alauda arvensis</i>	škovránok poľný	§	
<i>Anas platyrhynchos</i>	kačica divá	§	
<i>Anthus trivialis</i>	ľabtuška lesná	§	
Aquila pomarina	orol krikľavý	§	LR:nt
<i>Ardea cinerea</i>	volavka popolavá	§	LR:nt
<i>Asio otus</i>	myšiarka ušatá	§	
<i>Athene noctua</i>	kuvik plačlivý	§	LR:nt
Bubo bubo	vúr skalný	§	NE
<i>Buteo buteo</i>	myšiak lesný	§	LR:lc
<i>Buteo lagopus</i>	myšiak severský	§	
<i>Carduelis carduelis</i>	stehlík pestrý	§	
<i>Carduelis chloris</i>	stehlík zelený	§	
<i>Carduelis spinus</i>	stehlík čižavý	§	
<i>Certhia familiaris</i>	kôrovník dlhoprstý	§	
Ciconia ciconia	bocian biely	§	LR:lc
<i>Cinclus cinclus</i>	vodnár potočný	§	LR:lc
<i>Coccothraustes coccothraustes</i>	glezg hrubozobý	§	
<i>Columba palumbus</i>	holub hrivnák	§	
<i>Corvus corax</i>	krkavec čierny	§	
<i>Corvus corone</i>	vrana túlavá	§	
<i>Corvus frugilegus</i>	havran čierny	§	
<i>Corvus monedula</i>	kavka tmavá	§	LR:nt
Crex crex	chrapkáč poľný	§	LR:cd
Coturnix coturnix	prepelica poľná	§	
<i>Cuculus canorus</i>	kukučka jarabá	§	
<i>Delichon urbica</i>	belorítka domová	§	
<i>Dendrocopos major</i>	d'ateľ veľký	§	
Dendrocopos medius	d'ateľ prostredný	§	
<i>Dryocopus martius</i>	d'ateľ čierny	§	
<i>Emberiza citrinella</i>	strnádka žltá	§	
<i>Emberiza schoeniclus</i>	strnádka trstová	§	

<i>Erithacus rubecula</i>	slávik červienka	§	
<i>Falco subbuteo</i>	sokol lastovičiar	§	LR:nt
<i>Falco tinnunculus</i>	sokol myšiar	§	LR:lc
<i>Ficedula hypoleuca</i>	muchárik čiernohlavý	§	
<i>Fringilla coelebs</i>	pinka lesná	§	
<i>Galerida cristata</i>	pipiška chochlatá	§	LR:nt
<i>Gallinago gallinago</i>	močiarnica mekotavá	§	VU
<i>Garrulus glandarius</i>	sojka škriekavá	§	
<i>Hirundo rustica</i>	lastovička domová	§	
<i>Jynx torquilla</i>	krutihlav hnedý	§	
<i>Lanius excubitor</i>	strakoš sivý	§	LR:nt
<i>Motacilla alba</i>	trasochvost biely	§	
<i>Muscicapa striata</i>	muchár sivý	§	
<i>Nucifraga caryocatactes</i>	orešnica perlovaná	§	
<i>Oenanthe oenanthe</i>	skalírik sivý	§	
<i>Oriolus oriolus</i>	vlha hájová	§	
<i>Panurus biarmicus</i>	fúzatka trstinová	§	LR:nt
<i>Parus ater</i>	sýkorka uhliarka	§	
<i>Parus cristatus</i>	sýkorka chochlatá	§	
<i>Parus major</i>	sýkorka bielolíca	§	
<i>Parus montanus</i>	sýkorka čiernohlavá	§	
<i>Passer domesticus</i>	vrabec domový	§	
<i>Passer montanus</i>	vrabec poľný	§	
<i>Perdix perdix</i>	jarabica poľná	§	LR:nt
<i>Phoenicurus ochruros</i>	žltochvost domový	§	
<i>Phylloscopus collybita</i>	kolibkárik čipčavý	§	
<i>Phylloscopus sibilatrix</i>	kolibkárik sykavý	§	
<i>Phylloscopus trochiloides</i>	kolibkárik zelený	§	DD
<i>Pica pica</i>	straka čiernozobá	§	
<i>Picus viridis</i>	žlna zelená	§	
<i>Pyrhulla pyrhulla</i>	hýľ lesný	§	
<i>Regulus regulus</i>	králiček zlatohlavý	§	
<i>Saxicola rubetra</i>	přhľaviar červenkastý	§	LR:lc
<i>Saxicola torquata</i>	přhľaviar čiernohlavý	§	
<i>Sitta europaea</i>	brhlík lesný	§	
<i>Streptopelia decaocto</i>	hrdlička záhradná	§	
<i>Streptopelia turtur</i>	hrdlička poľná	§	
<i>Strix aluco</i>	sova lesná	§	
<i>Sturnus vulgaris</i>	škorec lesklý	§	
<i>Sylvia atricapilla</i>	penica čiernohlavá	§	
<i>Sylvia borin</i>	penica slávikovitá	§	

<i>Sylvia communis</i>	penica hnedokrídla	§	
<i>Sylvia curruca</i>	penica popolavá	§	
<i>Tichodroma muraria</i>	murárik červenokrídly	§	LR:nt
<i>Troglodytes troglodytes</i>	oriešok hnedý	§	
<i>Turdus merula</i>	drozd čierny	§	
<i>Turdus philomenos</i>	drozd plavý	§	
<i>Turdus pilaris</i>	drozd čvíkotavý	§	
<i>Tyto alba</i>	plamienka driemavá	§	VU
<i>Upupa epops</i>	dudok chochlatý	§	VU
<i>Vanellus vanellus</i>	cíbbik chochlatý	§	LR:lc
Mammalia	cicavce		
<i>Barbastella barbastellus</i>	uchaňa čierna	§	LR:cd
<i>Eptesicus serotinus</i>	večernica pozdná	§	DD
<i>Erinaceus concolor</i>	jež bledý	§	DD
<i>Micromys minutus</i>	myška drobná	§	LR:lc
<i>Muscardinus avellanarius</i>	plch lieskový	§	LR:lc
<i>Mustela erminea</i>	hranostaj čiernochvostý	§	
<i>Myotis myotis</i>	netopier veľký	§	LR:cd
<i>Neomys anomalus</i>	dulovnica menšia	§	LR:nt
<i>Neomys fodiens</i>	dulovnica väčšia	§	LR:nt
<i>Nyctalus noctula</i>	raniak hrdzavý	§	LR:lc
<i>Plecotus austriacus</i>	ucháč sivý	§	LR:nt
<i>Rhinolophus hipposideros</i>	podkovár malý	§	LR:cd
<i>Sciurus vulgaris</i>	veverica stromová	§	LR:lc
<i>Sorex araneus</i>	piskor obyčajný	§	
<i>Sorex minutus</i>	piskor malý	§	
<i>Spermophilus citellus</i>	syseľ pasienkový	§	EN

Poznámky:

Druhy európskeho významu sú vyznačené tučne, ostatné druhy sa považujú za druhy národného významu

Kategórie ohrozenosti podľa IUCN:

EN Endangered – ohrozený

VU Vulnerable – zraniteľný

LR Lower Risk – menej ohrozený

s podkategóriou **cd** – Conservation Dependent – závislý na ochrane

nt – Near Threatened – takmer ohrozený

lc – Least COncern – najmenej ohrozený

DD Data Deficient – údajovo nedostatočný

Okrem uvedených chránených druhov živočíchov sa z cicavcov vyskytujú ďalšie regionálne významné a vzácne druhy, ako križiak pásavý (*Argiope bruennichi*), lasica obyčajná (*Mustela nivalis*), kuna lesná (*Martes martes*), kuna skalná (*Martes foina*), jazvec lesný (*Meles meles*),

bežnejšia je líška (*Vulpes vulpes*). Z ostatných druhov majú zastúpenie ešte krt obyčajný (*Talpa europaea*), ryšavka tmavopása (*Apodemus agrarius*) a ryšavka lesná (*Apodemus flavicollis*), zajac poľný (*Lepus europaeus*), diviak (*Sus scrofa*), srnec (*Capreolus capreolus*).

Z biotopov národného a európskeho významu sa v území vyskytujú nasledovné.

Kód SK	Názov biotopu	Kód NATURA
SI 2	Karpatské travertínové slaniská	* 1340
Pi 5	Pionierske porasty zväzu <i>Alyso-Sedion albi</i> na plytkých karbonátových a bázických substrátoch	* 6110
Tr 1	Suchomilné travinno-bylinné a krovinné porasty na vápnitom podklade	6210
Tr 1	Suchomilné travinno-bylinné a krovinné porasty na vápnitom podklade s významným výskytom druhov čeľade <i>Orchidaceae</i>	* 6210
Tr 5	Suché a dealpínske travinno-bylinné porasty	6190
Tr 7	Mezofilné lemy	
Lk 1	Nížinné a podhorské kosné lúky	6510
Lk 5	Vysokobylinné spoločenstvá na vlhkých lúkach	6430
Lk 6	Podmáčané lúky horských a podhorských oblastí	
Sk 1	Karbonátové skalné steny a svahy so štrbinovou vegetáciou	8210
Sk 8	Nesprístupnené jaskynné útvary	8310

Poznámka: Biotopy európskeho významu sú vyznačené tučne, ostatné biotopy sú národného významu.

3.2 Historický vývoj územia

V tak bohatom historickom vývoji územia Spiša nie je možné v podrobnostiach opísať historický vývoj územia. V urbanistickej štúdii sa obmedzujeme iba na najdôležitejšie fakty, resp. na udalosti majúce bezprostredný súvis s riešenou úlohou. Osídlenie územia stredného Spiša sa dá podľa archeologických nálezov sledovať od doby kamennej, avšak najstaršou dokumentovanou pamiatkou na území Pažice je archeologická lokalita bývalého benediktinského kláštora. Táto lokalita je známa z archeologického výskumu vedeného Dr. A. Valáškom v rokoch 1975 – 1977. Autor datuje stavebné torza v dvoch časových etapách. Prvú od 11. storočia a druhú od 14. storočia. V písomných prameňoch sa objavuje prvýkrát v listine z roku 1274 ako „Monasterium beati Martini“. Ako uvádza Dr. A. Valášek vo svojom výskume publikovanom v časopise Pamiatky a múzea 2/99, kláštor ležal vedľa cesty z Podhradia podľa listiny z roku 1274 – dohody medzi spišským prepoštom Muthmerom a Sasmi zo Sp. Podhradia, potvrdenou spišským županom Rolandom o hraniciach majetkov Spišskej Kapituly sa okrem iného píše, že hradská prechádza popri kláštore sv. Martina a smeruje k osade Sasov z Podhradia. Kláštor v prvej stavebnej etape pozostával zo štyroch stavieb, priorský dom, baptisterium, sakrálny objekt a kapitulsá sieň, studňa (22 m hlboká?) Tieto objekty tvorili samostatnú uzavretú časť. Ostatné stavby z druhého stavebného obdobia plnil aj remeselné a dobročinné ciele ako hospital, oratórium a kláštorná balnea. Celý areál bol opevnený hradbami. V priestore dnešnej Kapituly mal byť kláštorný cintorín s neskoršou rotundou. Dokedy tento opevnený kláštor jestvoval, zatiaľ nemáme bližšie vedomosti, avšak je isté, že ešte v 14. storočí dochádzalo k výstavbe, či prestavbe

niektorých objektov. V tejto dobe sa už vlastne stal súčasťou rastúcej Spišskej Kapituly. No v prvej polovici 15. stor. definitívne zaniká tento kláštor a komplex vrátane opevnenia.

Kláštor zohral významnú úlohu pri evanjelizácii, rozvoji vzdelanosti a kultúry severovýchodného Slovenska. Výskumné práce však neboli ukončené, preto by bol žiaduci podrobný archeologický výskum, ktorý by priniesol ďalšie informácie. Zaniknutý kláštor patrí medzi najstaršie dôkazy monastickej kultúry na Slovensku.

Grafická príloha z výskumu A. Valášeka

Život miestneho obyvateľstva bol v období stredoveku úzko spojený s religióznym vnímaním sveta. Krížové cesty pochádzajú z obdobia neskorého stredoveku. Hlavnými šíriteľmi tejto pobožnosti boli sv. Bernard z Clairvaux, sv. František z Assisi a sv. Bonaventúra. Už v roku 1294 píše v knihe Liber peregrinationis dominikánsky brat Rinaldo o svojom putovaní k Božiemu hrobu tou istou cestou, ako kráčal Kristus s krížom, a opisuje niektoré zastavenia

Historický pohľad na Pažicu

ako Herodesov palác, kde bol Kristus odsúdený na smrť, miesto kde stretol plačúce jeruzalemské ženy, alebo miesto kde Šimon Cyrenejský vzal na svoje plecia Kristov kríž. Počas tureckých vojen, kedy nebolo možné navštevovať Svätú zem, križiacke vojská prinášajú na „Západ“ fragmenty z Jeruzalema na pripomenutie dejinných udalostí ukrižovania a zmŕtvychvstania Ježiša Krista. Aj v Ríme sú známe Sväté schody, prenesené z Jeruzalema, po ktorých podľa tradície kráčal Ježiš Kristus. Tu kdesi treba hľadať základ vzniku kalvárii. Ak upriamime pozornosť do obdobia vzniku krížovej cesty na Pažici, tak sa vraciame do obdobia polovice 17. storočia, kedy zúrili morové epidémie. V strednej Európe sa kalvárie objavujú až v 17. storočí. Ako prvá je Kalwaria Zebrzydowska v Poľsku, ktorú začali stavať od roku 1600. Ide o typ stredovekej kalvárie, kde je snaha napodobnenia svätých miest v Jeruzaleme vrátane verných polohopisných rozložení jednotlivých dejových bodov. V predreformačnej Európe sa objavujú aj iné typy kalvárii, ako je „Bolestná cesta“ v Hernals neďaleko Viedne z roku 1639, kde sa bolo iba 7 zastavení – Olivová hora, Kristus pred Annášom, Kristus pred Kaifašom,

Kristus pred Pilátom, Kristus pred Herodesom, Kristus opäť pred Pilátom a Bičovanie obohatené ešte o Korunovanie trní a Ecce homo. Samotné ukrižovanie bolo zobrazené na hlavnom oltári miestneho kostola. Táto kalvária zanikla pri obliehaní Viedne Turkami v roku 1683. Kalvárie sa budovali hlavne za pôsobnosti rehoľného rádu Jezuitov, ktorí rekatolizovali aj proreformné územie Spiša. Zakladateľom Spoločnosti Ježišovej bol španiel sv. Ignác z Loyly, ktorú uznal pápež v roku 1540. Jezuiti v mieste pôsobenia zakladali náboženské združenia ako Kongregácia Kristovej agónie a vzdelávacie a výchovné spolky. V Spišskej Kapituly jezuiti pôsobili občasne od začiatku 17. storočia. Natrvalo sa tu usadili v roku 1639, po opätovnom pozvaní grófa Štefana Csákyho, pána Spišského hradu. Svoju činnosť aj tu začali kázaním v hradnej kaplnke a misijnými cestami po okolí. Až v roku 1647 získali benefícium Kaplnky Kristovho Tela – kaplnky Zápoľských na Spišskej Kapituly. V roku 1649 bola v Spišskej Kapituly založená Kongregácia Nanebovzatej Panny Márie, ktorá sa udržala až do zrušenia Spoločnosti Ježišovej v roku 1773. Panna Mária bola stredom uctievania, ktorá až do poslednej chvíle zotrvala pod krížom umierajúceho syna, čím sa stala aj patrónkou trpiacich a umierajúcich. Pravdepodobným iniciátorom kalvárie bolo združenie Matky umierajúcich a zomretých založené jezuitom Štefanom Gosztonym v polovici 17. storočia, hoci niektoré pramene sa odvolávajú na rozprávanie ľudí, že na kopci Sivá Brada stál od nepamätí drevený kríž. Teda bolo to miesto adorácie. Trasa pôvodnej krížovej cesty na Pažici nie je známa. Je evidentné, že kríž, či neskôr kaplnka Sv. Kríža s krížom na vrchole Sivej Brady, boli základom uctievania Kristovej smrti v tejto lokalite, ku ktorým sa viažu aj následné dejinné paralely pašiového trojdnia, či krížovej cesty. Ak porovnávame datovanie vzniku jednotlivých kaplniek v krátkom časovom rozmedzí a ich vzájomného polohovania v priestore Pažice, nutne musíme vnímať zámer budovania tohto komplexu, ako analógiu jeruzalemských daností. Krajinná konfigurácia, v čase vzniku zámeru skalnaté územie bez lesného porastu, navodzujú simuláciu skutočného Jeruzalema v rátane údolia rieky Cedron a Getsemanských záhrad za riekou. Historickými mapami vieme doložiť polohu parkov záhrad za Vavrincovým potokom tečúcim od Jablonova. Všetky tieto geografické podobnosti vrátane polohopisných daností sú aktuálne, ak pootočíme mapu stredovekého Jeruzalemu o 90° proti smeru hodinových ručičiek. Vtedy zistíme veľkú krajinnú podobnosť Pažice a Jeruzalema, snáď s rozdielom polohy Kalvárie, avšak tá je v spišskej krajine tak dominantná, že jej akceptácia je prirodzená od počiatkov zámeru. Malé kaplnky situované na severnom a južnom okraji Pažice sú vždy položené na skalných vyvýšeninách umocňujúcich vnem jeruzalemských hradieb. Teda ony symbolicky vymedzujú historický pôdorys Jeruzalema a potom môžeme sledovať aj geografickú podobnosť polohy jednotlivých kaplniek na Pažici s historickými medzníkmi Jeruzalema ako je katedrála sv. Martina – večeradlo, zaniknuté parky pod obcou Jablonov – Getsemanské záhrady, kaplnka sv. Františka Xaverského – pevnosť Antonia a pod. Napriek týmto danostiam nenachádzame v literatúre zmienky o krížovej ceste, jej trase, či počte zastavení. V Európe je zaužívaná typológia kalvárií, evidovaných v „*The Documentation Centre of the European Sacred Mounts, Calvaries and Devotional Complexes, The Natural Park and Equipped Area of the Sacred Mount of Crea*“. Najznámejšou koncepciou sakrálneho areálu je „*Krížová cesta*“, ktorá však predstavuje iba časť celého konceptu. Celkový koncept posledných dvoch dní Kristovho života prezentuje Kalvária typu Jeruzalem, Calvario Jerusalem. Krížovú cestu, ako ju poznáme dnes, so 14. zastaveniami, nachádzame v Španielsku v prvej polovici 17. storočia vo františkánskom prostredí. Z Iberijskeho polostrova sa šírila cez Sardíniu až na Apeninský polostrov. Jej významným šíriteľom bol františkán sv. Leonard z Porto Mauricio, ktorý postavil mnoho krížových ciest mimo iného aj v rímskom Koloseu, ktorú 27. decembra

r. 1750 posvätil pápež Benedikt XIV. Po búrlivých udalostiach 18. a 19. storočia bola obnovená pápežom Pavlom VI. v roku 1964. Tento typ krížovej cesty je dnes rozšírený v celom kresťanskom svete. Ak v dnešnej dobe chceme opäť hovoriť o krížovej ceste na Pažici, tak by sme mali akceptovať dnešnú podobu krížovej cesty so 14. zastaveniami, teda ide o úsek od odsúdenia Ježiša na smrť až po jeho ukrižovanie a pochovanie. Z dostupných prameňov nemáme informácie o nejakej trase krížovej cesty na Pažici. Evidentné sú však púte s obradmi pri kaplnke sv. Kríža na Sivej Brade, kde prichádzali ľudia zo širokého okolia, ba až z Oravy. Cselényi v knihe *Spišský hrad a okolie Spišského Podhradia* z roku 1931 uvádza, že 3. mája a 14. septembra sa usporadúvali slávnostné bohoslužby pri kaplnke sv. Kríža na Sivej Brade.

3.3 Popis jednotlivých kultúrnych pamiatok

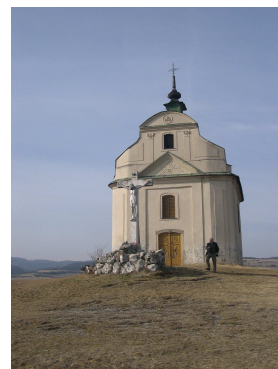
V riešenom území mimo kontaktnej mestskej pamiatkovej rezervácie Spišská Kapitula sú ústrednom zozname pamiatkového fondu zapísané tri kaplnky:

- Kaplnka sv. Kríža na parcele č. 2039, Sivá Brada, k. ú. Sp. Podhradie, č. ÚZKF 796/0
- Kaplnka sv. Rozálie na parcele č. 2016, Pažica, k. ú. Sp. Podhradie, č. ÚZKF 794/0
- Kaplnka sv. Jána Nepomuckého na parcele č. 2017, Pažica, k. ú. Sp. Podhradie. č. ÚZKF 795/0.

Medzi pamätihodnosťami možno zaradiť Kaplnku sv. Františka Xaverského a súbor kaplniek vymedzujúcich symbolické hranice – hradby Jeruzalema na Pažici, prícestnú kaplnku južne od Sivej Brady, vedľa bývalej cesty, ako aj súbor bývalých kúpeľov Sivá Brada. Nepochybne významným miestom je aj židovský cintorín na parcele č. 2175 severne od Spišského Podhradia.

Kaplnka sv. Kríža na Sivej Brade (49°00'22,54" S 20°43'21,95" V n. v. 492)

Kaplnka patrí do súboru kaplniek na Pažici symbolizujúcich historický Jeruzalem s Krížovou cestou. Bola postavená pravdepodobne z iniciatívy Združenia Matky umierajúcich a zomretých založeného jezuitom Štefanom Gosztonym v polovici 17. storočia. Ďalšími iniciátormi boli spišský kanonik Ján Bethlenfalvay a spišský prepoš Juraj Bársony, ktorý v roku 1669 nechal kaplnku rozšíriť (Cselényi uvádza, že kaplnku nechal postaviť spišský prepoš Juraj Bársony v roku 1675). Peter Balga, predstavený združenia, dal v roku 1749 postaviť kamenný oltár pred kaplnkou s krížom a súsoším Matky Božej, Márie Magdalény a sv. Jána. V nasledujúcom období došlo dvakrát k poškodeniu kríža poveternostnými podmienkami v rokoch 1765 a 1896. V roku 1782 bola kaplnka opäť rozšírená na podnet spišského kanonika Tomaša Wattera, pričom prestavbu po jeho smrti realizoval páter Michael Frigeri z poverenia Kapituly. Ten po zrušení spoločnosti Ježišovej v r. 1773, ktorej bol členom, prácu na obnove zanechal. Až páter František Xaverský Makay v roku 1782 prestavbu ukončil. Vtedy bol odstránený aj vonkajší kamenný oltár. Po poškodení kamenného kríža vetrom v roku 1896 bol tento dočasne nahradený dreveným a preto v roku 1900 bol vztýčený kovový kríž so sochami P. Márie, Márie Magdalény a sv. Jána na podnet spišského biskupa Pavla Szmrecsanyiho.

V dnešnej dobe je opäť kamenný kríž pred kaplnkou sv. Kríža. Na tomto mieste sa začala úspešná protireformačná činnosť jezuitov na Spiši.

Kaplnka sv. Rozálie na Pažici

(49°00'12,03"S 20°44'01,04" V n.v.515)

Je situovaná na parcele č. 2016 v k. ú. Spišské Podhradie. Postavená bola v roku 1666, čomu nasvedčuje nápis na portáli kaplnky. Je pravdepodobné, že kaplnku dal postaviť spišský kanonik Ján Bethlenfalvy až po mórovej epidémii v rokoch 1662 – 1663. Na portáli je však vytesaný rok 1666. Kaplnka sv. Rozálie – ochrankyne proti moru – má pôdorys 5-uholníka ukončeného ihlanovou strechou pokrytou plechom.

Kaplnka sv. Jana Nepomuckého na Pažici

(49°00'10,92"S 20°43'54,37" V n. v. 514)

Kaplnka je situovaná v centre Pažice na parcele č. 2017 v k. ú. mesta Spišské Podhradie. Bola postavená z iniciatívy posledného spišského prepošta Jozefa Karola Zbiška ako najmladšia v rokoch 1765 – 1766. Cselényi udáva rok založenia 1771, pred ktorou by mali byť pochovaní ruskí Kozáci, ktorí tu táborili v roku 1849. Baroková kaplnka s pôdorysom nepravidelného oktogonálneho tvaru a apsidou na východnej strane, je zastrešená oktogonálnou kopulou s prevýšenou lucernou ukončenou železným krížom. Strecha je novodobo pokrytá titanzinkovým plechom.

Kaplnka sv. Františka Xaverského na Pažici

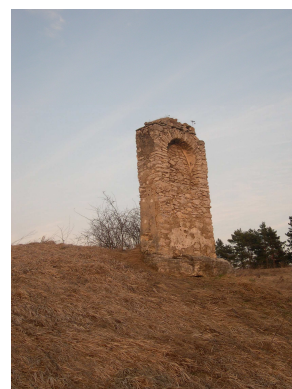
(49°00'23,18"S 20°43'44,46" V n. v. 520)

Je situovaná na Pažici na parcele č. 2021 v k. ú. Spišské Podhradie. Popri nej viedla niekedy v minulosti cesta od Sp. Kapituly do Levoče. Teraz sa nachádza v lesnom poraste na severozápadnom okraji Pažice. Datovanie jej vzniku nie je jasné. Podľa niektorých zdrojov (Hradský, Straka, Radvány) sa uvádza, že kaplnku dal postaviť spišský prepošt J. Bársony v roku 1669. Je zjavné, že kaplnku postavili po príchode jezuitov na Spišskú Kapitulu. Samotný názov je odvodený od významného jezuitského svätca Františka, patróna tých, čo trpia protivenstvami. Odklonom cesty a odchodom jezuitov kaplnka postupne chátra. Kaplnka má štvorcový pôdorys, pričom z južnej strany je vstupný otvor do zaklenutého vnútorného priestoru s čelnou kolmou uzáverou, na ktorej v dnešnej dobe visí iba drevený kríž. Strecha ihlanovitého tvaru je nanovo pokrytá drevenými šindľami.

Ostatné kaplnky na Pažici

V súčasnosti sa zachovalo sedem kaplniek – stĺpov, na severnej strane Pažice štyri a tri stĺpy na južnej strane Pažice. Nevieme s istotou definovať, či ich bolo viac a nemáme ani informácie o pôvodných obrazoch v nich. Vieme ale, že v roku 1701 dostal za maľovanie obrazov pre prvý stĺp Krista Pána zaplattené maliar Caspar zo Sp. Podhradia a v roku 1900 zase namaľoval nové obrazy maliar z Levoče Springer.

Podľa Križanovej sa dá predpokladať, že v súvislosti so stavebnou aktivitou v 2. tretine 18. stor. sa prestavali voľne stojace kaplnky západne od mesta, ktoré pripojili k pútnickej kaplnke na Sivej Brade. Ide o kaplnky štvorhranného pôdorysu s výklenkom pre obraz, pôvodne zakryté sedlovovou strieškou, pokrytou kamennými platňami, mimo prvej – juhovýchodnej kaplnky, ktorá má valbovú striešku pokrytú šindľom. Všetky ostatné sú v ruinách, bez strechy. Prvá – juhovýchodná kaplnka – je iného typologického radu, postavená na štvorcovom pôdoryse, ostatné majú obdĺžnikový pôdorys. Je zjavné, že prvá, juhovýchodná kaplnka, je z iného – neskoršieho obdobia. Možno išlo aj o náhradu pôvodiny. Niky s obrazmi sú otočené do vonkajšej krajiny, čo by znamenalo, že kaplnky vymedzovali skôr priestor tzv. nebeského Jeruzalema s vyvrcholením na Golgote – Sivej Brade pri kaplnke sv. Kríža. Teda sa nazdávame, že nešlo o zastavenia krížovej cesty, ako to uvádzajú niektorí autori.

Spišská Kapitula

Spišská Kapitula je jedinečným zachovalým urbanisticko-architektonickým skvostom, ktorému dominuje katedrála sv. Martina pochádzajúca z 13. storočia – západná románska časť a východná časť – loď bola v rokoch 1462 – 1478 prebudovaná v gotickom slohu. Koncom 15. storočia vtedajší pán Spišského hradu, Štefan Zápoľský dal pribudovať z južnej strany lode pohrebnú kaplnku v gotickom slohu. Celý areál tvorený biskupským sídlom a ulicou

kanónií je chránený ako mestská pamiatková rezervácia. V rokoch 1652 – 1655 bolo okolo celého areálu vybudované opevnenie, ktoré malo chrániť kapitulou pred stavovskými povstaniami a vojenskými vpádmi. Spišská Kapitula bola veľakrát vyplienená. Od tatárskych vpádov v roku 1241 cez husitské v rokoch 1443, 1447, za vlády pána spišského hradu Ondreja Báthory. Je sídlom biskupského úradu Spišskej diecézy od roku 1776, pričom sídlom prepošstva bola už od konca 12. storočia. Za biskupa Jána Vojtaššáka za prvej republiky bol vybudovaný seminár, v ktorom po dramatických rokoch socializmu dnes sídli Teologická fakulta Katolíckej univerzity v Ružomberku. Využitie ostatných objektov – kanónií má skôr charitatívny a verejnoprospešný charakter.

3.3 Popis existujúcich aktivít v území

Spišská Kapitula sa vyvinula ako samostatný administratívny celok – sídlo spišského prepošstva, založeného uhorským kráľom Imrichom v roku 1198. Je sídlom biskupského úradu Spišskej diecézy od roku 1776, ktoré vzniklo za vlády Márie Terézie po odlúčení od Ostrihomského arcibiskupstva. Barokové kanonické domy lemujú stúpajúcu ulicu končiacu pri biskupskom paláci oproti ktorému má dominantné postavenie katedrála sv. Martina stavaná vo viacerých slohových obdobiach. Z juhu tento priestor dopĺňa budova Teologického inštitútu Katolíckej univerzity v Ružomberku. V minulosti tu bol aj najstarší učiteľský ústav. Tieto dve významné inštitúcie sú v spojení s biskupskou katedrálou sv. Martina jadrom funkčného cirkevného života v diecéze. Ostatné funkcie situované v jednotlivých kanoniách sú zamerané na dobročinné ciele ako je domov dôchodcov pre kňazov, verejnoprospešné služby a pod. Obmedzené finančné zdroje pri záchrane tak cenného kultúrneho dedičstva nepostačujú na reálne potreby údržby objektov a niektoré z nich sa revitalizujú aj s pomocou donorov.

Kúpele Sivá Brada Už na historických vojenských mapách z roku 1769 je vidieť objekty a dá sa predpokladať, že išlo o prícestný hostinec, keď ešte cesta obchádzala Sivú Bradu a Pažicu z južnej strany. Názov Sziwabrada Báád sa objavuje až na mapách z roku 1782 – 1784. Prvá písomná zmienka pochádza z roku 1549 od Juraja Wenera, kastelána šarišského, ktorý v Bazileji vydal knižočku „Poznámky o čudessných vôd uhorských“. Výstavbu kúpeľov podporila Kapitula ešte v 18. stor. za kanonika Tomáša Wattera (1742 – 1769), ktorý pre predčasnú smrť nestihol prestavať kaplnku sv. Kríža v tomto období. Traduje sa, že názov Sivej Brady je odvodený od jeho dlhej sivej brady. Ale podobne sa udáva aj to, že názov Sivej Brady je odvodený od dlhej sivej brady mnícha, ktorý býval v jaskyni na Pažici. Kúpele boli postavené hrazdenou technológiou asi v poslednej tretine 19. storočia. Dvojpodlažná budova slúžila ako kúpele pre široké okolie. Tu bol založený aj park, v ktorom bývali zábavy v nedeľné popoludnia. V období socializmu kúpele zanikli a západne od kúpeľov sa postavil nový murovaný dvojpodlažný objekt ubytovne, ktorý slúžil ako ROH zariadenie pre SEZ Krompachy. Ten v 80-tych rokoch chcel vybudovať nové zariadenie a zdemoloval torzo pôvodných kúpeľov. V súčasnej dobe sú objekty a pozemky v súkromnom vlastníctve.

Spišský salaš

bol postavený poľnohospodárskym družstvom Jablonov v 70-tych rokoch minulého storočia vedľa cesty od Sp. Kapituly k Sivej Brade. Atraktivita prírodného prostredia, bohatá návštevnosť domácich aj pocestných v tomto rázovitom pohostinskom zariadení podnietili domácich organizátorov aj k iným aktivitám. Najvýznamnejším je už tradičný folklórny festival v miestnom prírodnom amfiteátri. V ostatných rokoch sa tu organizujú aj súťaže vo varení

krajových špecialít, zakáľačky, halušky, pirohy a pod. Toto zariadenie neposkytuje ubytovacie služby.

4. Návrh riešenia

4.1 Komplexný urbanistický návrh

Záujmové územie je samo o sebe kultúrnym a krajinárskym skvostom. Riešené územie je súčasťou chráneného územia Levoča, Spišský hrad s okolím v rámci UNESCO. Spišské Podhradie leží na značkovanej turistickej trase – Gotická cesta. Snahou autorského kolektívu je prezentovať získané vedomosti o území, jeho historickom vývoji s orientáciou na paralely Jeruzalema a Pažice na úrovni urbanistickej štúdie. Po náležitom hodnotení poznania o tak zložitej a vážnej téme ako je „Spišský Jeruzalem“ sme dospeli k názoru, že tento zámer nie je možné prezentovať iba formou urbanistickej štúdie, ale je žiaduce spracovať aj masmediálnu prezentáciu formou web stránky, knihy a pod., kde by sa dal vo väčších podrobnostiach prezentovať tak bohatý historický vývoj územia a súvislosti s analógiou Jeruzalema.

Vážnym momentom vo vývoji územia ako celku je aj jeho súčasná ekonomická zaostalosť s obmedzenými pracovnými príležitosťami. Aktivizácia rozvoja cestovného ruchu v území je lepšou alternatívou aj možnej zamestnanosti ako budovanie nejakých veľkoplošných priemyselných parkov situovaných do tak citlivej krajiny. Rozmanitosť ponuky najmä v oblasti služieb dáva príležitosť zamestnanosti pre rôzne vrstvy obyvateľstva, ale aj pre súkromnú podnikateľskú sféru. Projekt sám o sebe nevytvára mnoho pracovných príležitostí, ale v kontexte rozvoja cestovného ruchu v regióne výrazne obohacuje atraktivitu územia. Je potrebné počítať s určitým „nábehovým“ obdobím, kedy sa tento zámer spropaguje a nájde svoje miesto v štandardných turistických zastávkach. Úspech, či neúspech zámeru bude v značnej miere závislý aj od pripravovaných programov, ktoré sa časom môžu stať tradíciou.

Predmetom riešenia je územie reprezentujúce symbolický Jeruzalem v spišskej krajine na pozadí Veľkonočného trojdňa, prezentujúceho odsúdenie, ukrižovanie a zmŕtvychvstanie Ježiša Krista. V rámci urbanistickej štúdie je to územie od Spišskej Kapituly na východe až po Sivú Bradu na západe. Teda jedná sa o kontaktné územie Spišskej Kapituly, Pažice a Sivej Brady. Tento komplex dopĺňa navrhovaná symbolická Getsemanská záhrada situovaná severne za Vavrincovým potokom (Cedron).

Zámerom urbanistickej štúdie nie je len religiózne pozadie, ale aj aktuálne potreby rozvoja cestovného ruchu v území vrátane jeho propagácie. Prezentácia krajinných a architektonických paralel Jeruzalema a Pažice môže iba umocniť i tak silne pôsobiaci „genius loci“ riešeného územia. Z daného dôvodu je urbanistický návrh podriadený rôznym záujmovým skupinám. Sú to bežní turisti hľadajúci krásu prírody, umenia a architektúry, veriaci ľudia hľadajúci pokoj v duši so záujmom o pokornú modlitbu v samote, či skupinách, alebo iba bežní cestujúci, ktorí sa zastavia na týchto dopravných trasách. Aj keď sú to skupiny s rôznymi prioritami záujmu, predsa majú aj spoločné potreby ako je dopravná a technická infraštruktúra, zariadenia občianskej vybavenosti – stravovacie a hygienické zariadenia, oddychové miesta. V rámci urbanistického riešenia lokality, návrh uvažuje s tromi centrami vybavenosti – Spišská Kapitula, Spišský salaš a kúpele Sivá Brada, situované po obvode Pažice a Sivej Brady. Toto rozloženie poskytuje primerané dostupné vzdialenosti k dopravnej a obslužnej vybavenosti. Návrh uvažuje so zriadením parkovacích plôch severne od Spišskej Kapituly, pri navrhovanom amfiteátri vedľa Baldovskej cesty a využijú sa parkovacie kapacity pri Spišskom salaši s možným rozšírením ako aj pri kúpeľoch Sivá Brada. Snahou návrhu nie je budovať nové turistické centrá a zariadenia, ale skôr revitalizovať a dopĺňať existujúce zariadenia. V podstatnej miere je potrebné využiť ponúkaný priestorový potenciál Spišskej Kapituly.

Pre jednotlivé lokality je nutné vykonať nasledovné úpravy.

Spišská Kapitula

Ponúka prehliadku mestskej pamiatkovej rezervácie s bohatstvom kultúrnych nehnuteľných a hnutelých pamiatok, ktorým dominuje diecézna katedrála sv. Martina. Tento živý skanzen napriek nesporným kvalitám nedostatočne využíva existujúci potenciál. V súčasnosti je voľné dostupný priestor hotela Kolpingov dom, rekreačno-regeneračné a kultúrne centrum Európsky dom a s časovým obmedzením aj katedrála sv. Martina. Chýba tu parkovisko, tak pre potreby masových cirkevných a školských akcií, ale aj pre potreby turistickej verejnosti. Informačný systém nedáva dostatok informácií v širších súvislostiach ako sú cyklotrasy, gotická cesta, múzeách a pod. Dá sa povedať, že chýba tu výstavný priestor, pre výstavu mimoriadne hodnotných hnutelých, najmä cirkevných pamiatok, výtvarných diel – obrazov a fotografií umelcov z minulosti, ale aj dnes pôsobiacich v regióne, či diel spájajúcich sa z daným územím. Mohol by tu byť predaj pamiatkových predmetov a výtvarných diel, informačných tlačív. Tento priestor ponúka tematické pobyty pre rodiny, duchovné cvičenia, skautov a pod.

Pre potreby rozvoja je nutné navrhnuť:

- Spišská Kapitula nutne potrebuje vyriešiť problémy so statickou dopravou. Návrh uvažuje so zriadením nového parkoviska severne od biskupskej rezidencie v súlade s návrhom územného plánu mesta Spišské Podhradie s kapacitou 10 autobusov a 102 osobných áut. Toto parkovisko bude peším chodníkom prepojené popri ceste až do areálu Spišskej Kapituly. V tejto časti sú navrhnuté aj zástavky autobusovej dopravy.
- V rámci samotnej Sp. Kapituly je nutné doplniť služby návštevníkom ako je dostupnosť verejných WC, limitované ubytovanie s možnosťou pobytov, drobný predaj, muzeálne expozície sakrálnych pamiatok, aktívna obnova a využitie kanónií aj na spoločensky prospešné aktivity.

- Priestor Spišskej Kapituly treba doplniť akceptovateľným verejným osvetlením.

V rámci návrhu religióznej trasy je práve Spišská Kapitula nástupným bodom. Výtvarne pojednaná kamenná tabuľa symbolizujúca nástupný bod by mohla byť umiestnená na hradobnom systéme južne od západnej brány. Tam by mohla byť vyznačená celá trasa symbolizujúca pohyb Krista od poslednej večere vo večeradle / katedrála sv. Martina/ až po Kalváriu – miesto ukrižovania na vrchole Sivej Brady.

Pažica

V prvom rade treba z priestoru Pažice odstrániť negatívne prvky narúšajúce krajinnú harmóniu.

- Počas predchádzajúceho obdobia sa priestory po opustených lomoch zavážali komunálnym odpadom. Ten je na niektorých miestach voľne nasýpaný, hoci už časom zarastený trávou. Na základe monitoringu by bolo treba niektoré miesta sanovať a následne revitalizovať.
- Navrhnuť do ÚZKP súbor kaplniek ako celok
- Vzdušné sekundárne vedenie el. energie od Sp. Kapituly po Spišský salaš je v tejto krajine neakceptovateľné. Nutné je ho nahradiť podzemným káblovým vedením. Podobne treba navrhnuť aj nové rozvody električky a slaboprúdu v celom areáli Pažice.
- Komplex kaplniek treba odborne stavebne sanovať s následnou úpravou okolia, ako je odstránenie krovín v kontakte s kaplnkou a pod. Doplnenie výtvarných prvkov – obrazov v nikách je vecou ďalšej etapy.
- Odstrániť lesný porast pri kaplnke sv. Františka Xaverského s možnosťou výhľadu na Sivú Bradu o ploche cca 4 000 m².
- Vykonať archeologický výskum v priestore benediktínskeho kláštora a jeho výsledky primeranou formou prezentovať v teréne a múzeu.
- Využiť priestor opusteného lomu na južnej strane Pažice a vytvoriť multifunkčný prírodný amfiteáter s kapacitou cca 250 miest slúžiaci nielen pre veľkonočné pašiové hry, ale aj pre vystúpenia gospelových skupín, skautov, školských skupín, ale aj iných záujmových skupín. Toto zariadenie si vyžiada doplnenie parkovacích plôch vedľa cesty do Baldoviec s kapacitou cca 37 miest, mobilné záchody, prekryté priestory pre účinkujúcich vrátane pódia a vybudovanie zábrany v okolí lomu pre zaistenie bezpečnosti možného pádu do lomu. Zábrany by mali byť kryté okolitým existujúcim krovinovým a stromovým porastom.

Sivá Brada

- Návrh uvažuje so zrušením parkoviska – asfaltovej plochy pod Sivou Bradou, vrátane objektu bývalých verejných WC. Následnou rekultiváciou by sa mal dosiahnuť homogénny krajinný charakter.
- Pramene minerálnej vody sa upraví do pôvodnej funkcionalistickej podoby tak, že sa zrušia drevené šindľové striešky a ponechajú sa pôvodné kamenné múriky. Zberné miesta – pramene sa prekryjú kamennou travertínovou platňou.

- Priestor medzi Sivou Bradou a Pažicou, ktorý je teraz využívaný ako orná pôda, navrhujeme zatrávniť, čím by sa krajinársky zjednotil celý priestor od Sp. Kapituly až po Sivú Bradu.
- Na zaslepenej pôvodnej ceste sa ponechá parkovisko s kapacitou cca 12 miest pre náhodných ľudí prichádzajúcich načerpať minerálnu vodu.

Kúpele Sivá Brada

- by mali poskytovať ubytovacie a stravovacie služby turistickej verejnosti. Pre tento účel by bolo vhodné revitalizovať objekty stravovacích služieb a ubytovania, ale tiež aj obnoviť schátralý park. Obnova kúpeľov je z dnešného pohľadu skôr reminiscenciou.

Celý areál od Spišskej Kapituly až po Sivú Bradu treba doplniť informačným systémom v teréne aj v printovej podobe. Navrhované úpravy a zariadenia by mali spĺňať kritéria pamiatkovej ochrany, ochrany krajiny, ale v neposlednom rade budú riešené aj s ohľadom na možný vandalizmus.

Pre zlepšenie krajinného obrazu a elimináciu vizuálne nevhodných objektov treba realizovať výsadbu izolačnej drevinovej vegetácie okolo hospodárskych dvorov v severnej časti územia a okolo poľného hnojiska južne od záujmového územia. Z hľadiska drevinového zloženia treba využiť potenciál pôvodnej drevinovej vegetácie a vo výsadbe použiť najmä jaseň štíhly (*Fraxinus excelsior*), jarabinu vtáčiu (*Sorbus aucuparia*), javor poľný (*Acer campestre*), javor mliečny (*Acer platanoides*), lipu malolistú (*Tilia cordata*), brest horský (*Ulmus glabra*), dub zimný (*Quercus petraea*), okrajovo na vlhších miestach jelšu lepkavú (*Alnus glutinosa*), z ihličnanov borovicu lesnú (sosnu) (*Pinus sylvestris*).

Pre záujmové územie bol v rámci celého územia SKUEV Spišskopodhradské travertíny spracovaný program starostlivosti, v ktorom sú pre jednotlivé typy biotopov navrhnuté manažmentové opatrenia a spôsoby hospodárenia, ako aj ďalšie technické a biologické opatrenia na zlepšenie alebo udržanie stavu biotopov.

4.1.1 Návrh trás – religiózne pozadie

Od polovice 11. storočia, kedy sa datujú prvé poznatky o budovaní benediktínskeho kláštora na Pažici, prebieha proces evanjelizácie územia terajšieho severovýchodného Slovenska. Druhou významnou vlnou je poreformné obdobie rekatolizácie Spiša príchodom jezuitov na Spišský hrad a neskôr na Spišskú Kapitolu na začiatku 17. storočia. Práve im sa pripisuje stavenie kaplniek na Pažici a Sivej Brade, symbolizujúcich významné miesta historického Jeruzalema. Výnimočnosť tohto zámeru je v tom, že napodobňuje miesta chytenia, odsúdenia, ukrižovania a zmŕtvychvstania Ježiša Krista – pašiového trojdňa. Teda ide o najstaršie podoby simulácie dejinných Jeruzalemských udalostí zo začiatku nášho letopočtu v západných krajinách. Až neskoršie obdobie prináša dnes známu Krížovú cestu so 14. zastaveniami. Tá však asi nebola praktizovaná na Pažici, alebo nám nie je známa takáto informácia. Známe sú však pobožnosti pri kaplnke sv. Kríža na Sivej Brade. Na základe tohto poznania navrhujeme tzv. Veľký okruh a Malý okruh.

Veľký okruh zahŕňa:

Trasa 1

- od večeradla (katedrála sv. Martina) ku Getsemanskej záhrade (lokalita Rybníky), kde navrhujeme oddychovú plochu so symbolikou kameňa, pri ktorom sa Kristus modlil, bol zradený a zajatý.

Trasa 2 - putovanie z Getsemanskej záhrady k veľkňazom Annášovi (priestor benediktinského kláštora) a Herodesa (kaplnka sv. Rozálie), symbolické označenie miesta kamenným kvádom v mieste bývalého kláštora. Po archeologickom prieskume aj jeho symbolická pôdorysná prezentácia.

Trasa 3 - trasa od veľkňazov k Pilátovi – rímskemu miestodržiteľovi do pevnosti Antónia (kaplnka sv. Františka Xaverského).

Trasa 4 - návrat od Piláta k Herodesovi (od kaplnky sv. Františka Xaverského ku kaplnke sv. Rozálie)

Trasa 5 - od Herodesa do pevnosti Antónia (kaplnka sv. Františka Xaverského) k Pilátovi, ktorý odsúdil Ježiša na smrť.

Trasa 6 - od pevnosti Antónia (kaplnka sv. Františka Xaverského) na Golgotu (kaplnka sv. Kríža na Sivej Brade). Na tejto trase nesie Ježiš drevený kríž, na ktorom ho na kalvárii ukrižovali. Na tejto poslednej trase navrhujeme štrnásť zastavení ako ich poznáme z dnešných čias, čo predstavuje tzv. Malý okruh.

Malý okruh:

Vedie od kaplnky sv. Františka Xaverského (pevnosť Antónia) juhozápadným smerom oblúkom k Sivej Brade s nástupom z južnej strany ku kaplnke sv. Kríža. Nástupný priestor pri kaplnke sv. Františka Xaverského bude treba čiastočne odlesniť a minimálne upraviť. Táto trasa klasickej krížovej cesty bude mať štrnásť zastavení, ktoré budú v krajine vyznačené ležiacimi travertínovými kvádrami cca 40x40x150 cm s ulomeným koncom, na ktorých bude vytesané v symbole kruhu rímska číslica označujúca zastavenie. To bude doplnené malou vydláždenou plochou s prírodného travertínu ukladaného na plochu. Celý motív môže byť doplnený o kamenný reliéf daného zastavenia. V krajine bude vnímateľné zastavenie doplnené drevinovou vegetáciou v podobe dvoch stromov nízkeho vzrastu pri zastaveniach, ktoré sú mimo Sivej Brady. Navrhované zastavenia nemajú byť priestorovými bariérami vo voľnej krajine, ale majú symbolicky označiť miesto zastavenia. V časti trasy popri západnom okraji Pažice na okraji lesa je vhodné využiť aj vystupujúce kamenné bralá. Pre posilnenie

priestorového vnemu navrhujeme časť územia pri kaplnke sv. Františka Xaverského odlesniť, a tak optický prepojiť územie medzi kaplnkou sv. Františka Xaverského a kaplnkou sv. Kríža. Podstatná časť trasy bude bez nejakých stavebných úprav. Miesta s potrebnou úpravou sa vyložia ploskými travertínovými kameňmi. Samotné trasovanie chodníkov bude v teréne vyznačené vykoseným pásom trávnatého porastu.

Miesto Golgoty – vrchol Sivej Brady – bude miestom ostatných štyroch zastavení, od vyzliekania z rúcha až po skladanie z kríža a pochovávanie. Tu treba veľmi citlivo vnímať chránené územie – národnú prírodnú rezerváciu so 4. stupňom ochrany. Prístupová trasa na vrchol kopca bude vedená z juhu popri veľmi citlivých chránených územiach. Tato trasa nie je našou voľbou, ale bola vytýčená už dávno v minulosti, keď nástup do kaplnky sv. Kríža, ako aj samotný kríž so súsoším orientovali na južnú stranu podobne ako je to v Jeruzaleme. Návrh teda neodporúča nejaké výrazné umelé zásahy do tohto územia až na symboliku zastavení s možným výtvarným dotvorením pôvodného súsošia. Tu treba uvažovať aj s prepojením vrcholu s prameňom sv. Ondreja na východnom okraji kopca a následne k parkovisku na zaslepenej ceste k terajšiemu parkovisku na Sivej Brade, ktoré navrhujeme zrušiť.

Pri zastaveniach krížovej cesty navrhujeme jednotlivú výsadbu stromov rodu lipa (*Tilia* sp.) s redukovanou prirodzenou korunou (dorastajúce do výšky max. 8 m) po 2 stromy pri každej zastávke. Konkrétny druh je možné upresniť pred samotnou výsadbou.

Priestor Pažice a Spišskej Kapituly nemožno orientovať iba na aktivity spojené s veľkonočným mystériom.

4.1.2 Návrh turistických a cyklistických trás

Turistické trasy

Návrh v podstatnej miere akceptuje značkové turistické trasy vedúce od Spišskej Kapituly cez Pažicu na vrchol Sivej Brady s pokračovaním k prameňu minerálnych vôd – prameň sv. Ondreja a následne popri ceste k Spišskému salašu. Okruh sa uzatvorí trasou od Sp. salaša až ku Sp. Kapitule. Návrh dopĺňa trasu od Sp. Kapituly po navrhovanú Getsemenskú záhradu východne od obce Jablonov. Tu bude potrebné vybudovať pešiu lávku ponad Vavrincov potok

Cyklistické trasy

Lokalita Pažice leží vedľa cyklistickej trasy Slovenský raj – Spišský hrad a Levoča – Spišský hrad. Tieto trasy lemujú priestor Pažice zo severnej a južnej strany.

Celý tento zámer treba vidieť v ucelených časových a finančných etapách. Ak sa tento zámer ujme a zvýši sa návštevnosť, potom je možné doplniť zastavenia a ostatné aktivity v území umeleckými dielami, ktoré budú dané prostredie ešte obohacovať.

Voľný pohyb ľudí mimo vyznačených chodníkov je v územiach NATURA 2000 zakázaný. V danom prípade aj keď nepôjde o úplne voľný pohyb, je možné, že bude dochádzať k vybočeniam z označenej trasy. Vzhľadom k týmto skutočnostiam je vhodné dané územie vyhlásiť za **vyhradený areál** rozhodnutím krajského úradu ŽP.

4.2 Návrh dopravy

Lokalita Spišskej Kapituly je dopravne dostupná z juhu cestou III. triedy č. 018252 Sp. Podhradie – Baldovce, zo západu prístupovou komunikáciou do bývalých kúpeľov Sivá Brada a zo severu čiastočne cestou 1/18 a cestou 018174 Sp. Podhradie – Lúčka.

Základným problémom je statická doprava. Parkovacie plochy treba vyriešiť pre Spišskú Kapitolu a navrhovaný amfiteáter na južnom okraji Pažice a revitalizovať parkoviská pri Spišskom salaši a pri kúpeľoch Sivá Brada. Existujúce parkovisko pri Sivej Brade navrhujeme zrušiť a ponechať iba 10 státí na zaslepenej ceste pre potreby ľudí, ktorí prichádzajú k prameňu pre minerálnu vodu.

Návrh uvažuje so zriadením parkoviska severne od Spišskej Kapituly na parcele č. 1710 s kapacitou 10 státí pre autobusy a 102 osobných áut. Toto parkovisko bude slúžiť aj pre masové akcie organizované Spišskou Kapitulou, ako sú vysviacky kňazov, púte a pod. Zároveň bude slúžiť ako záložné parkovisko pri masových akciách na Spišskom salaši.

Parkovisko vedľa prírodného amfiteátra pri Baldovskej ceste bude slúžiť občasným kultúrnym aktivitám v amfiteátri s navrhovanou kapacitou 37 státí pre osobné autá.

4.3 Návrh technickej infraštruktúry

Zásobovanie elektrickou energiou

Celé riešené územie je zásobované elektrickou energiou existujúcimi vzdušnými sekundárnymi sieťami. Vzdušné vedenie v úseku Sp. Kapitula – Spišský salaš cez Pažicu je negatívnym krajinným prvkom, ktorý navrhujeme preložiť do zeme. Všetky vedenia v riešenom území navrhujeme riešiť zemnými káblovými rozvodmi. Nové rozvody treba realizovať od vodojemu na Pažici k prírodnému amfiteátru v dĺžke cca 250 bm.

Rozvody vody a kanalizácie

Existujúce zariadenia majú realizované rozvody vody napojené na verejné vodovodné siete. Nové rozvody nie sú potrebné.

Odpadové vody sú riešené zachytávaním do nepriepustných žump s následným vývozom do ČOV. Je nutné dobudovať ČOV v meste Spišské Podhradie, kde sú zvedené aj odpadové vody zo Spišskej Kapituly.

Ostatné rozvody

Zemný plyn, slaboprúdové rozvody sú iba v zastavaných územiach. Pre potreby návrhu nie je nutné navrhovať ďalšie rozvody.

5. Vlastnícke vzťahy

Lokalita – návrh využitia	parc. číslo reg. C / kat. úz.	vlastník
Getsemanské záhrady	876, 875 / Jablonov	r.k. cirkev, Biskupstvo Sp. Kap.

	874 / Jablonov	Slov. pozemkový fond - BA
Parkovisko - Sp. Kapitula	1710 / Spišské Podhradie	r.k. cirkev, Biskupstvo Sp. Kap.
Parkovisko - amfiteáter	2011 / Spišské Podhradie	súkr. vlast. – KE Pereš
Pažica	2012, 2016, 2018, 2020, 2021, 2027, 2029, 2030, 2067, 2069 2013 – býv. kameňolom 2031, 2068 2019 – vodojem 2040, 2036, 2037/2, 2038	r.k. cirkev, Biskupstvo Sp. Kap. r.k. cirkev, Biskupstvo Sp. Kap. súkr. vlast. – KE Pereš mesto Sp. Podhr. a MSKS Podtatrans. vodár. spol. PP súkr. vlast. - Krompachy
Salaš	2023/2-3, 2024, 2025, 2026 2023/1	Supermix, s.r.o. - Levoča r.k. cirkev, Biskupstvo Sp. Kap.

6. Urbanistická ekonómia

Výmera riešeného územia	95,63 ha
Dĺžka religióznych peších trás	: 3 550 m
Plocha Getsemanských záhrad	: 5 182 m ²

7. Zábery PP a LP

Záber poľnohospodárskej pôdy

Vyhodnotenie záberov na trvalé odňatie poľnohospodárskej pôdy je riešené na základe vyhlášky č. 508/2004 a zákona č. 220/2004 o ochrane a využívaní poľnohospodárskej pôdy a o zmene zákona č. 245/2003 Z. z. o integrovanej prevencii a kontrole znečisťovania životného prostredia a o zmene a doplnení niektorých zákonov.

Navrhovaný záber poľnohospodárskej pôdy je vyhodnotený pre lokality v katastrálnom území mesta Spišské Podhradie a Jablonov v tomto rozsahu:

Pre potreby návrhu je potrebné :

- 1, P1- Záber ornej pôdy na parcele č. 1710 o výmere 0,58 ha pre potreby parkoviska Sp. Kapituly – plocha odsúhlasená v ÚPN mesta Sp. Podhradie.

- 2, P2- Záber pôdy na parcele č. 2011 ostatná plocha v k. ú. Sp. Podhradie o výmere 0,155 ha pre potreby parkoviska pri amfiteátri.
3. P-3 Záber pôdy na parcele č. 2066 ostatná plocha v k. ú. Sp. Podhradie o výmere 0,008 ha pre potreby parkoviska pri prameni na Sivej Brade.
- 4, Záměna ornej pôdy na parcele č. 2028 na zatrávnenie, bez záberu PP – trasa Krížovej cesty.
- 5, Z1- Záber ornej pôdy na parcelách č. 874 TTP, 875, 876 OP v k. ú. obce Jablonov s plochou 0,5 ha pre zmenu kultúry z ornej pôdy na sad – Getsemanská záhrada.

Záběry lesnej pôdy:

- 1, L1- Výrub lesa pri kaplnka sv. Františka Xaverského na parcele č. 2021 o ploche 0,40 ha – odlesnenie bez záberu.

Prehľad skupín bonitovaných pôdno-ekologických jednotiek (BPEJ) v katastri obcí

päťmiestny kód skupina

0829302	8	parkovisko Sp. Kapitula – odsúhlasený záber v ÚPN Sp.
Podhradie		
0892083	8	parkovisko pri amfiteátri
0829202	8	parkovisko pri Sivej Brade

8. Závazné regulačné prvky :

- 1.- Z hľadiska ochrany pamiatkového fondu zaradiť do ÚZPF všetky kaplnky v lokalite Pažica a Sivá Brada, ako súbor chránených objektov (urbanistický súbor „SPIŠSKÝ Jeruzalem“)
Celú plochu riešeného územia v K./ Spišské Podhradie rešpektovať ako evidovanú archeologickú lokalitu.
Benediktínsky kláštor, solitérnu archeologickú lokalitu, prezentovať náznakovou rekonštrukciou.
- 2.- Celý areál Pažice a Sivej Brady vyhlásiť za vyhradený areál, pre ktorý budú podrobne stanovené podmienky využívania celého územia (návštevny poriadok tohto územia).
- 3.- Z územia Pažice odstrániť vzdušné rozvody el. energie a nahradiť ich podzemnými vedeniami.
- 4.- V existujúcich zariadeniach cestovného ruchu Spišský salaš a kúpele Sivá Brada nerozširovať trvalé stravovacie a ubytovacie kapacity, ale predovšetkým zvyšovať štandard a kvalitu poskytovaných služieb.
- 5.- V rámci riešeného územia nevytvárať nové centrá obsluhy, ale vo väčšej miere využívať potenciál mesta Spišské Podhradie a Spišskej Kapituly.
- 6.- Revitalizovať zastavané plochy parkoviskom a WC pri Sivej Brade na pôvodné lúky.
- 7.- Doplniť dopravnú infraštruktúru o parkovacie plochy pri Sp. Kapitule, pri navrhovanom amfiteátri na Pažici a čiastočne na zaslepenej ceste pri Sivej Brade.
- 8.- Vybudovať autobusové zastávky pri Spišskej Kapitule.
- 9.- Zabezpečiť výrub drevín pri kaplnke sv. Františka Xaverského.
- 10.- Zabezpečiť výsadbu Getsemanskej záhrady v k.ú. obce Jablonov.

Uvedené regulatívy priestorového usporiadania a funkčného využívania riešeného územia budú podkladom pre aktualizáciu schváleného Územného plánu mesta Spišské Podhradie a pre návrh Územného plánu obce Jablonov (obec nemá územný plán). Zmeny a doplnky Územného plánu mesta Spišské Podhradie budú predmetom posúdenia strategického dokumentu v zmysle zákona č. 24/2006 Z.z. o posudzovaní vplyvov na životné prostredie. Pred realizáciou celého návrhu bude spracovaná podrobnejšia projektová dokumentácia, ktorej bude predchádzať vydanie osobitného rozhodnutia o zámere obnovy kultúrnej pamiatky alebo záväzného stanoviska o zámere úpravy nehnuteľnosti v ochrannom pásme (UNESCO – lokalita Spišský hrad a okolie).

Z hľadiska rozvoja cestovného ruchu odporúčame:

- 1.- lokalizovať kontaktný bod - informačné centrum v Spišskej Kapitule, prípadne umiestniť informačné tabule v hlavných nástupných bodoch,
- 2.- zriadiť web stránku Spišského Jeruzalema v rámci projektu Terra Incognita (Európske hlavné mesto kultúry – Košice 2013).

9. Použitá literatúra a podklady

Prof. Dr. Jozef Špirko, Umeleckohistorické pamiatky na Spiši, I. diel Architektúra, 1936

Ján Cselenyi st. Spišský hrad a okolie Spišského Podhradia, 1931

Štátny archív Levoča, fond Archív Dr. Valentína Kalinaya

Ing. arch. Adriana Klingová, Ing. arch. Peter Kling, Veľké malé pamätihodnosti, 2010

Žifčák František a kol., Kronika mesta Spišské Podhradie slovom i obrazom, Spišské Podhradie, 1999

Monika Bizoňová, Dejiny a pôsobenie spoločnosti Ježišovej na Spiši v období rekatolizácie

Emil Krapka, Vojtech Mikula, Dejiny spoločnosti Ježišovej na Slovensku

Ing. arch. Miroslav Baše a kol., Okolí Spišského hradu – urbanistická studie, SÚRPMO Praha, 1990